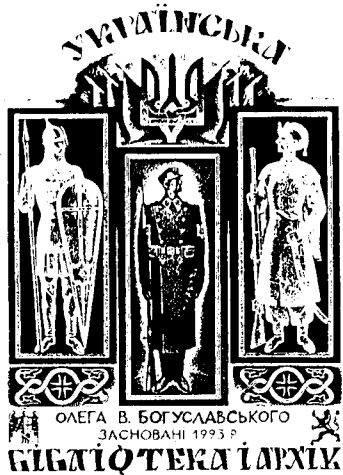

Юрій Бойко

**ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛІЗМУ**

1951

Проф. Юрій Бойко

ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛІЗМУ

diasporiana.org.ua

На Чужині
1951

ПЕРЕДМОВА

Книга, що її оце подаємо до уваги шановних читачів, має завдання у сконденсованій формі дати характеристику головніших елементів націоналістичного світогляду.

Як вояка завжди легко пізнати, незалежно від того, чи він одягнений у військове, чи в цивільне, так само легко відрізнити й виробленого націоналіста з його оцінок дійсності і його поступовань, що виявляють наявність світогляду.

Чіткість основних засад світогляду має для націоналіста величезне значення.

Світогляд організує підхід до дійсності, а разом з тим і підхід до вивчення політичної проблематики, до програми, тактики і стратегії (які не є предметом спеціального розгляду в цій книзі і заторкнені лише остільки, оскільки світогляд дає ґрунт для їх розгортання). У націоналіста немає місця для ізолюваної політичної проблеми; досліджу-

Авторські права застережено.

Передрук дозволений
лише в порозумінні з автором

ючи її, він завжди шукає її ролі в комплексі свого розуміння світу.

В наш час стаотизування понять є конечною потребою чітко окреслити те коло ідей, що вкладаються в поняття націоналізму. В такі соціалістичних, демоліберальних, тоталітаристичних ідей треба дбати про клясичну чистоту духового світу націоналіста і того, хто змагає ним стати. Це й було для нас стимулом у написанні подаваної до уваги читачів праці.

Націоналістична свідомість — це фундаментальна книга, в яку досвід її визнавець вписує і буде вписувати все нові й нові сторінки, запозичені з досвіду важкої, кострубатої української дійсності. Перед дослідником постає питання: до якої сторінки він може цю книгу сьогодні вже розглянути оком скромного критика і „Semper tiro“. Ми взяли за хронологічну грань нашого розгляду кінець останньої світової війни. По цьому в розвитку націоналістичної думки маємо нові цікаві вияви, але сьогодні вони здебільшого ще в ста-

новленні, і ще рано було б до них прикладати методу синтезу.

Наша праця є майже першою підсумковою спробою на вибрану нами тему. Не все, що писалося в світоглядних питаннях націоналізму до 1945 року, витримало іспит часу, тим більше відчувається потреба наголосити й виділити основне, неприминальне. Довелося перегорнути велику кількість літератури, відсіюючи повноцінне від мени вартісного. Відсутність під рукою багатьох потрібних джерел становила непереможну трудність, яка мусіла відбитися на характері цієї праці. Намагаємося познайомити наших читачів з малодоступними першоджерелами, тому опираємо нашу розвідку на кількісні цитати.

Багато документів вияву націоналістичного світогляду, особливо на перших порах, виникали шляхом іраціонального вичуття життєвої правди, не раз у поетичній формі. Але й пізніше не гребували українські націоналісти формами образового висвітлення життя і його

правд, бо націоналізм звертається не лише до інтелекту людини, а до цілості її духової структури, мобілізуючи її розум, волю, чуття, інтуїцію на послуги звитяжному чинові. Критики українського націоналізму з цього приводу висловлювали вже чимало уціпльливих закидів, характеризуючи націоналістичну літературу, як вияв поезії і напівпоезії, як літературу, відірвану від дослідю. Ці закиди можуть бути визнані за справедливі лише у відношенні до слабших зразків націоналістичних писань. Націоналістичні поети, есеїсти, публіцисти, оперувавши поетичними образами, не раз виявляли таку глибину розкриття явища, яка своєю пізнавальною вагою залишає позаду висновки не одного книжного моля, що поза книжною логікою не спроможен побачити дійсности. В своїй праці ми не мали наміру оминати згаданих поетичних документів, що характеристично відбивають націоналістичний світогляд.

Будемо раді критичним заувагам

наших читачів на цю працю і просимо надсилати свої відгуки на редакцію „Українського Слова“.

Закінчуючи ці вступні зауваги, вважаємо за приємний обов'язок висловити тут сердечну подяку докторові Я. Маковецькому, та п. І. Белеві, які приклали багато зусиль, щоб забезпечити можливості видання цієї книжки.

Автор

ЧИМ НЕ Є НАЦІОНАЛІЗМ?

Людина, що варилася в казані революційно-підпільної боротьби, що стояла осторонь від ОУН, наражена на великі труднощі, коли вона спробує усвідомити природу українського націоналізму. Вона стоїть безрадна перед грубими стосами журналів, газет, книг, усім тим, що створила націоналістична думка протягом десятків років. Ба більше, у цих величезних стосах все таки здебільшого бракуватиме тих основних і найґрунтовніших першоджерел, що підводять до основ, дають ключ до розуміння цілоти і які сьогодні стали вже раритетами.

Треба признатися, що ще й досі Ахілєсовою п'ятою націоналізму є відсутність популярних і глибоко написаних підсумовуючих книжок про український націоналізм як світогляд, програму, стратегію й тактику.

А тим часом на кожному кроці людину, що хотіла б пізнати цю революційну духовість, оточують пересуди про український націоналізм; немудро, але пропагандивно спритно скомбіновані, ці пе-

ресуди вражають свідомість і убивають бажання глибше знайомитися із суттю справи. Над творенням їх багато попрацювали не лише вороги-окупанти Українських Земель, але й наші політичні противники в середині національно-визвольного табору. Витрачено чимало паперу і чорнил на доведення, що український націоналізм є „копією чужих рухів”, „фашизмом”, „німецькою інтригою” тощо.

Газетно-пропагандивний підхід до українського націоналізму бачимо навіть і в книгах, завданням яких мав би бути дослід. Сумним прикладом такого роду є книга проф. І. Мазепи „Підстави нашого відродження”, ч. 2, де на стор. 101-102 читаємо: „Донцовський націоналізм залишався ідеологією Організації Українських Націоналістів (що повстала під його впливом) аж до початку другої світової війни. Наші націоналісти зрозуміли пропаганду Донцова, з його захопленням „чинами” Муссоліні, як заклик до наслідування ідеології фашизму. Тому не задовольняючись абстрактною теорією Донцова, його прихильники почали самотужки шукати конкре-

тизації його „програми” за допомогою теорії й практики італійського фашизму, тим більше, що саме в цей час (початок тридцятих років) італійський фашизм досягнув свого найбільшого розвитку”.

Отака несовісна і злобна критика характеристична у нас на протязі цілих десятиліть. Щоб подолати український націоналізм, вона творила його карикатуру і тоді в цю карикатуру спрямовувала свої стріли, затроєні жовцю. Як залязжена мелодія шарманки-катеринки, що ви її чуєте не в перший раз, проникає у вашу звукову пам'ять мимохіть, так і ця пропаганда відбивається в поняттях свіжої для політики людини і творить комплекс упередження до націоналізму.

Тому — видається нам — методологічно найдоцільнішим є вяснити спочатку, чим націоналізм не є.

В основі світоглядної концепції націоналізму лежить переконання, що кожна нація є органічною своєрідністю. Як така, вона не може переймати чужого світогляду, бо це лише викривило б її природу і завело б її на манівці. Світогляд

тільки тоді зрушує, піднімає до дії, запліднює, коли він витворився з внутрішніх потреб нації.

„Подібно, як релігійне почуття людини не є теоретичним здобутком, вислідом доцільної чинности розуму, але первовою внутрішньою формою духової природи, формою індивідуальности, так і світогляд має в собі первісну основу, що вможливило з'єднання поодиноких властивостей творчих у ритм культури, закінчену форму, своєрідний стиль, що не дадуться тому ніяк свідомо на слідувати. Світогляд являє завжди те найвище духове утворення, якого не можна повторити при допомозі технічних засобів”.

Ці слова належать одному з основоположників філософії українського націоналізму д-рові Ю. Вассиянові. Висловлені вони були на зорі розбудови організованого націоналізму і залишаються назавжди принципом для кожного націоналіста. Не трудно помітити, що навіть в самому визначенні поняття світогляду націоналісти відрізняються від людей, перейнятих засадами раціоналізму. Світогляд — це не лише система логічних понять, інтелектуалістичних висновків. Він є висловом всього комплексу людської свідомости. Якщо це світогляд національний, то він зв'язаний

з усіма струнами національної душі. І націоналісти стремлять, щоб їхній світогляд таким і був.

Сказане про своєрідність націоналістичної духовости не стверджує однак того, що український націоналізм розвивався цілком ізольовано від виявів націоналізму в інших країнах. Навпаки. Живемо в епоху націоналізмів. Розвиток націй іде не раз як рух близько розташованих рівнобіжних ліній. В таких умовах все те, що виявляється внутрішньо спорідненим в національних розвитках і що дається до органічного перетоплення в горнилі національної душі, може бути і запозиченим. Таких запозичень не оминув і український націоналізм.

Наш рух треба поставити в однім ряді з іншими революційно-визвольними націоналістичними рухами, як ірландський „Сін-Файн” єгипетський „Вафт”, індуський з його гаслом „Сварай” (незалежність) тощо. Ці рухи були предметом вивчення з боку українських націоналістів і, напр., у ірландців ми не одно перейняли щодо стратегії визвольної боротьби чи її техніки. Коли ж іде мова

про націоналізми панівних націй, то в підході до них виявлялося дуже багато обережності, критичности, підставою чого була свідомість, що це — націоналізми хижі і поневолюючі.

Доба двадцятих-тридцятих років була добою, коли Європа стояла під знаком активізації фашизму й націонал-соціалізму. Вони ставали „модою дня”, створювали таку духову атмосферу, в якій самороззброювалися і найбільші до того послідовники супротивної течії — демоліберальної. Згадати хоч би еволюцію поглядів Ллойд-Джорджа чи Страфорда Кріпса. Останній, один із впливовіших представників лейбористської партії в англійському парламенті 1933 року, висловився в Соціалістичній Лізі, що коли б його партія прийшла до влади, то конечно було б перейти від парламентарно-демократичного урядування до диктатури. Газета „Івінінг Ньюс” в передовій від 31 січня 1933 р. з цього приводу писала: „Сер Страфорд Кріпс говорив про імовірне встановлення диктатури, коли лейбористи прийдуть до влади. Ми не вбачаємо в цій можливості нічого злого, бо диктатура є одною

з кращих форм уряду, якщо тільки вона є в руках відповідної особи. Ніхто не має рації протестувати проти того, що лейборизм піддається щораз більше впливам сильних методів Муссоліні й переймається ідеєю його наподібнювати. Єдиний наш жаль полягає в тому, що досі англійська соціалістична партія не видала ані однієї людини, що була б здатна вести за собою партію, і тому можливості появи в ній диктатора ще досить далекі”.

Це були часи, коли чимало українських демократів перефарбовувалися в „майже націоналістів”. Орган цих перефарбованих, уенерівський журнал „Ми”, для „піднесення авторитету” Петлюри порівнював його з... Пілсудським, Гітлером і Муссоліні („Ми”, 1936, ч. IV, ст. 9).

Як же в цю добу задокументували себе українські націоналісти у відношенні до фашизму і гітлеризму?

Ще тільки но клялися перші цеглини в будову ОУН, а постава націоналістів до фашизму виявилася на сторінках провідного ідеологічного органу „Розбудова Нації” зовсім недвозначно:

„Італійський фашизм завжди мав свою державу, яку треба було лише підперти, підремонтувати, підвести нові підмуровання, поставити побиті вікна, пофарбувати стіни та гарненько причепурити. Перед молодим українським націоналізмом стоїть цілком інше завдання; він мусить ще віднайти свою державу, сприяти можливо скорому та щасливому її народженню й твердою рукою підтримати, коли вона почне здійснюватися на ще кволі ноги.

Різниця величезної, принципової ваги. Фашизм є націоналізмом нації державної, ворожої будь-яким іредентам, готовий всіх і вся принести в жертву культурі своєї твореній держави.

Український націоналізм є, навпаки, націоналізмом нації недержавної, що тільки живе іредентизмом і готовий принести всіх і вся в жертву для зруйнування культу тих держав, що не дають йому жити” (Є. Онацький. Листи з Італії. „Дещо про фашизм”).

„Розбудова Нації” ще в 1932 р. твердила: світоглядові зариси українського націоналізму сягають тих часів, коли фашизму не було і в сповиточку. Коли демократи утотожнюють український націоналізм із фашизмом, то вони тим самим розписуються в своєму невмінні чи небажання розрізняти національно й історично своєрідні явища. Згадуючи про краевого команданта ОУН сотн. Ю. Головінського, що невдовзі перед

тим згинув від руки окупанта, „Розбудова Нації” писала:

„Чи Головінський, що вів акцію в Галичині в р. 1930, був ближчий до Муссоліні, чи був це той самий Головінський, який ще до повстання італійського фашизму здобував із українськими військами Київ? Чи він у році 1930 продовжував традиції р. 1918, а його чинність була й тоді й нещодавно різними проявами одного українського націоналізму, — чи в р. 1918 він боровся за Україну, а в 1930 р. „пересаджував італійську квітку” на український ґрунт? Чи могили Басарабової, Мельничука, Крупи, Луцейка, Любовича, Пісецького, Голояда, Пришляка (члени УВО-ОУН, що згинув у визвольній боротьбі. Ю. Б.) є продовження могил українських стрільців із часу збройного змагання за волю 1918 р., чи може є вони „штучно насадженими італійськими квітками”? („Розб. Нації”, 1933, 1-2, ст. 53).

В основі фашизму лежить зневага до народної маси, недооцінка творчої ролі народу в історичному процесі. „О, юрбо незчисленна!” — так починав свої промови Муссоліні перед народним форумом. Ця зневажлива риторична фігура відображає суттєву наставу фашизму. Наслідування цієї настави знаходимо у Д. Донцова. Але організованому націоналізмові вона не тільки чужа, а й знаходилася в ньому різке заперечення. На думку Сціборського, зрілість „еліти”

стоїть у тісному зв'язку зі зрілістю народу в цілому. Свою провідну роль еліта може виконати тільки тоді, коли має близький духовий зв'язок з народом і постійно притягає з його надрів все нове й нове поповнення. „Між тим у сучасності існують тенденції легковажити ці підстави суспільного розвитку; і це приводить аж до встановлення дивовижних „законів”, згідно з якими провідники й диктатори не лише не є витвором більшости, не лише не мають рахуватися з її намаганнями, але своєю власною волею і часто всупереч бажанням народу, „цієї суми пасивних нулів” — мають здійснювати йому ж на користь те, чого він сам ніколи навіть собі не усвідомив би”... Дуже влучно заперечує Сціборський доцільність диктатури, як постійної форми державної влади, і показує її небезпеки. Автор „Націократії” вдумливо підходив до явища фашизму. Він не відхрищувався від нього будь-що-будь, навіть знаходив у ньому деякі аналогічні елементи для націоналізмів взагалі, але ті основні пороки фашизму, що вели останній до загибелі, Сціборський критикував ясно і сміливо, і це в той час, коли в світі

складалося переконання, що фашизм за-панував в Італії міцно і надовго. У фашистському державному устрої вбачав він устрій поліційного панування, що призводив до обмеження суспільної творчості і пригноблення індивідуальності (М. Сціборський, Націократія, 2-ге вид. 1942, ст. 76). З цим підходом до фашистської диктатури у Сціборського гармоніюють і оцінки у проф. Онацького, що вказують причини провалу фашизму в 1943 році, дані на сторінках „Українського Вісника”, які й стали підставою обвинувачень супроти проф. Онацького під час ув'язнення його Гештапом. На цім прикладі немов символічно поєднувалися тоталітарні режими — фашизм і націонал-соціалізм — в боротьбі супроти українського націоналізму.

З епохи занепаду цивілізації, культури, моралі може вийти людство лише великими героїчними зусиллями. І лише та нація, що принесе з собою в світову дійсність героїчний стиль життя, стане Месією прийдешніх днів. Такого переконання був Ольжич. На італійський фашизм з його героїчною позою він задивлявся критично. Це був героїзм,

культивований на ґрунті занадто давніх традицій римської імперіяльності. „Італійський фашизм надто легкою ціною перейшов до влади, не створивши кривавого героїського міту”. З того ж самого штандпункту творення героїчного стилю життя розглядав Ольжич і націонал-соціалізм, але нічого, крім пародії на героїзм, не знаходив він у Третьому Райхові. Гітлеризм, на думку Ольжича, „занадто стратегічно опанував країну”. „До того ж, — писав він, — в ідеології гітлеризму стільки залишків ХІХ століття, як природознавчий матеріалізм расової теорії і тому подібне, а в практиці стільки кон'юнктуральності, опортунізму та звичайної облуди, що світовідчуття світовідчуттям, а до створення героїчної культури треба ще дуже багато” („Обрії”, 1936, 12. III., ч. 6).

Ставлення до націонал-соціалізму в нашій націоналістичній ідеології було завжди виразно негативне. Расизм — ніщо — висловлювався С. Николишин напередодні советсько-німецької війни у своїй знаменитій книзі про український культурний процес.

Євг. Онацький у статті „Культ успіху”

дав убійчу критику так теорії націонал-соціалізму, як і передбачуваної ним політичної практики:

„В Німеччині виробилася теорія расизму, що поділяла не лише індивідів в окремих націях, але й окремі нації на „удачників” і „невдачників”, відмовляючи останнім усяку надію на можливу зміну обставин. На думку німецьких расистів, попередні „удачі” чи „невдачі” в же раз назавжди виявляють перед лицем світу волю Вожу щодо індивідів і народів”.

Вказавши, що ця „теорія” не є випадковим наростом на німецькій духовості, а коріниться ще в поглядах Гегеля й набирає виразності у Ніцше, автор продовжує:

„Щоб так писати, треба дійсно вірити, що „пани” будуть вічно „обраними”, а „забуті” — „забутими”... Німці взагалі думають, що сила є єдиною передумовою успіху. І саме тому тут не може бути місця ані для великодушності, ані для милосердя. Вища раса не може керуватися правилами моралі й чести, що кермують життям інших народів, бо „мораль панів” не може бути „мораллю рабів”... Проте, історія виказала, що самої сили для остаточного успіху не вистачає. Більше того, вона виказала, що зложивання силою в свою чергу породжує в досі слабкому противникові несподівану силу протіву, яка кінець-кінців перемагає”.

І далі Є. Онацький, згадуючи досвід

світової війни 1914-18 р. р., продовжує:

„Зловживання німців силою під час війни, їх невмолима жорстокість, їхнє заперечення всякого милосердя до ворога дали їм дійсно спершу величезну перевагу, але в остаточному розрахунку, який лише й приймається в політиці на увагу, викликали такий рух громадської думки в цілому світі, що викинув на проти-німецький фронт свіжі сили Америки з її невичерпаними можливостями в грошах і людях, і привів до страшної німецької поразки...”

„Ми знаємо (хоч би на власній шкурі в час Української Держави 1918 р.), як мало рахувалася з почуваннями інших цісарська Німеччина. Расистські теорії націонал-соціалізму засвідчують досить виразно про те, як мало рахується з почуваннями інших і Німеччина Гітлера, що виразно трактує всі народи, як „нижчі раси”, а німецький нарід називає „втіленням найвищої людськості на землі”.

Цитуючи з „Mein Kampf” Гітлера цинічні рядки про наміри здобути „Lebensraum” на Сході для Німеччини коштом поневолених Москвою народів, дуже пластично розкриває Онацький ту істину, що між українством і націонал-соціалізмом не можна передбачити ніяких інших взаємин, крім запеклої боротьби.

Блискуча аналіза основ націонал-соціалістичного світогляду, переведена Онацьким, дала йому змогу із глибокою

прозірливістю передбачити не лише крах III Райху, але і причини цього краху: „культ успіху, в тій формі, в якій він виявляється тепер у націонал-соціалістичній Німеччині, веде не до успіху, а до моральної й фізичної ізоляції, себто невдачі”.

Із усього сказаного бачимо, що головні форматори ідеології українського націоналізму вже в першій десятилітті існування ОУН відмежували духову своєрідність нового світогляду від чужосторонніх неорганічних впливів.

Але від світогляду залежить і політична практика в своїх основних, спрямовуючих виявах. Тому зрозумілим є твердження націоналістів, висловлене в 1940 році на сторінках „Української Пресової Служби”, що Українська Держава не буде ні націонал-соціалістичною, ні фашистівською, ані державою в дусі англійської, французької чи американської демократії. Мається на увазі, що коли Україна спроможеться на свій повнотний політичний вияв, то її держава відповідатиме її динамічно-творчим духовим властивостям, які виражені в націоналізмі. І тоді, як наші

демократи на всі лади твердять, що на Україні доведеться „прищеплювати” демократію, то вони саме і стають на шлях копіювання чужих систем. І якби їм щось вдалося зробити в цьому напрямку, то це було б лише перещепленням деяких формальних прикмет демократії, бо універсальний понаднаціональний дух має демократія хібащо в уяві раціоналіста, а не в житті.

Світогляд сполучається тисячними нитками із політичною стратегією і тактикою. Самостійності світогляду українського націоналізму відповідає також суверенність його політичної стратегії. І скільки не розпиналася большевицька й польська преса, трактуючи наш рух як „німецьку інтригу”, скільки не підспівували їм у цьому деякі українські соціалісти й демократи, фактів, що рязюче твердять протилежне, недавня історія залишила нам подостатком. Вже 1934 року „Розбудова Нації” писала про цілий ряд випадків видачі з боку гітлерівської Німеччини членів ОУН в руки польської поліції. Таке поступовання розцінене на сторінках націоналістичних видань як „бестіяльне”. І цілком одверто писала „Розбудова Нації”:

„Ці факти — це заразом вже ц для сліпого надто переконуючий доказ брехливости польсько-московської пропаганди проти ОУН і злісного потакування за нею наших рідних „приятелів”, неначе б то українські націоналісти є на „службі Гітлера” та є знаряддям німецької політики” („Розбудова Нації”, 1934, VII-VIII, ст. 166).

Коли Третій Райх практично зіткнувся з українською проблемою в своїй експансії, виявилось, що головною організованою перешкодою з українського боку його прямуванням були націоналісти.

„Міжнародня опінія не знає, наприклад, того факту, що коли Німеччина згодилася на окупацію Карпатської України Мадярщиною і через своїх офіційних відпоручників порадила місцевим провідникам українського націоналістичного руху добровільно піддатися мадярським військам, то ці провідники їм відповіли: „Добровільно піддатися? В українській мові немає таких слів! Будемо боротися!”

Це авторитетне свідчення подає М. Сціборський в журналі „Пробоем” 1939 р., ч. 15, де він з ідким сарказмом висміює всіх тих, що безкритично чекали на німців, як „визвольників”:

„Вони свято вірили, що Гітлер навіть пообідати не сяде, а одразу закасає рукава та зачне „робити” для них Україну. Безкритичні, не посідаючі знань, потрібної культури, політичного й життєвого досвіду, не вміючі відрізнити

гарних слів і гасел від жорстоких законів реальної політики; — забуваючи стару, як світ, правду, що історична й політична суверенність кожної нації безпосередньо залежить від рівня її ідейної й духовної незалежності — вони гадали, що досить змалувати чужі зразки й слова, як справа України вже буде поладжена!”

Це друкувалося у Празі, окупованій німцями. В таких умовах подібно висловлюватися можна було лише ставлячи на карту боротьби все. Тут слово національно переростало в діло. Воно вже вагітніло кров'ю.

Дальші події підпільної боротьби ОУН довели, що український націоналізм дав гідний бій націонал-соціалізму на просторах нашої розлогої Батьківщини. Суверенність в теорії виявила себе як суверенність і в практиці. Але висвітлення цього виходить уже за рамки нашої теми; цікавих надсилаємо до книги „ОУН у війні”.

МОДЕРНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ НЕ Є ДОНЦОВСТВОМ

Проти українського націоналізму вороги його виступають майже завжди, як проти світоглядних позицій Д. Донцова. Такий підхід слід визнати лише за зручний пропагандивний метод для поборювання організованого націоналізму. Але суть явищ при цьому фалшується. Під явище націоналізму підтасовується явище донцовства, щоб у боротьбі з останнім досягнути назовні ефектного тріумфу, як нібито над націоналізмом взагалі.

Насправді ж світогляд українського націоналізму далеко не покривається „донцовством”. Ба більше. Як побачимо далі, український націоналізм багато в чому звучить, як антитеза до постулатів Донцова.

Та разом з тим було б неправильним твердити, що відношення між ідеологією українського націоналізму й ідеологією Донцова лежить лише в площині контрастів.

Насправді дійсність виглядає куди складнішою.

В ланцюгу модерної націоналістичної свідомости, що об'єктивувала себе в Т. Шевченкові, О. Кониському, О. Пчілці, „Тарасівцях”, М. Міхновському, Л. Українці, а почасті і в І. Франкові й на решті С. Петлюрі — Донцову належало окреме й помітне місце. Він перший спробував ту духовість, що виростала, що відчувалася лише як подув чогось нового, ще мало схопного, але настирливо тривожачого душу — взяти в карби світоглядної системи, уформувані.

Донцов був першим українським публіцистом, що безпосередньо по невдачах наших визвольних змагань, вже з року 1922, в яскравій і пориваючій формі підніс кличі українського націоналізму, як прапор нової доби. Своім непересічним публіцистичним талантом, своїм яскравим темпераментом він порушив сонну апатію духової втоми, збудив пристрасті, викликав в українському суспільстві творчий неспокій, розбив нашу суспільність на два табори: прихильників старого демоліберального світу, що обстоювали погляди, доктрини й політичну практику щойно пережитого минулого, і другий табір — людей, які

шукали нових обріїв через пристрасне заперечення того демоліберально-соціалістичного світу, що не спромігся надати нашій національній революції 1917—20 р.р. характеру переможного і переламного в політичній історії Сходу явища.

Немає сумніву, що якби Донцов і не з'явився на арені ідеологічної боротьби, український націоналізм так чи інакше знайшов би себе і яскраво виявив: цього вимагала сама логіка українського життя, що вже мало за собою на протязі ряду десятиліть довгий ланцюг таких духових якищ націоналістичного характеру, що віщували народження суцільної ідеології і вимагали народження великого революційного руху. Але поява яскравої фігури Донцова прискорила процес формування нової духовости. Своїми темпераментними скрайностями Донцов дуже надавався для того, щоб збурити суспільність, внести в неї небувале до того напруження суперечних думок і переживань.

Над головами „поважних”, „заслужених” батьків народу Донцов заніс свій бич. Він жорстоко і немилосердно картав українське „провансальство”, по-

чуття меншовартости, дух вигоди, за-спокоености, сентиментальної мрійливости, що проходить крізь усе життя українського інтелігента і позначає його політичну практику, відсутність життєвого інстинкту боротьби за своє право, немов вроджену і з молоком матері сприйняту миролюбність, смирність, яка приводить українця до послідовної капітуляції скрізь там, де треба боронитися чи й наступати супроти ворога.

Ніхто до Донцова в українській публіцистиці не протиставився так консеквентно і всебічно Москві, як зробив це Донцов. Його статті, присвячені проблемам російської духовости, українсько-російським взаєминам, ненастанно виховували в українстві поставу повної тотальної непримиренности до Москви, опанцеровували українську людину міцною сталлю імунітету до будь-яких московських впливів так, що сьогодні легко пізнати й відрізнити тих людей, які колись зачитувалися Донцовим: їх не спокусить ніяка і найбільш модернізована форма „російсько-українського братерства”.

Донцов кликав до оновлення україн-

ської людини. до повороту її в лоно стародавніх українських традицій, що знали культ перемоги, лицарства, здобувчости. Він проповідував патос дерзання, що лежить в основі психіки людини Заходу. Активністична духовність Окциденту знайшла в ньому гарячого апологета. Україна, — не переставав твердити Донцов, — лежить в колі засягу цієї духовости, і саме тут є та межа, що назажди внутрішньо відділяє український тип від російського.

Всі зазначені риси позицій Д. Донцова були тими непроминально позитивними елементами його діяльности, значення і великість яких, можливо, ще й рано оцінювати історично. Це були ті елементи світоглядів, в яких Донцов не виходив з річища розвитку націоналістичної думки і світовідчування там, де він їх ставив загально. Одначе вже в деталізуванні цих ідей, в їх повнішому розгортанні виявилось те специфічно донцовське, що протягом довгих років насторожувало до нього націоналістів, організаційно відмежовувало його від націоналізму і зрештою призвело до усвідом-

лення, що він значною частиною своєї ідеологічної діяльности заперечує самі засади українського націоналізму.

* * *

Донцов, як відомо, волюнтарист. Волюнтаризм є ідеалістичною філософською течією, що бачить світ, як волевиявлення: воля є первопричиною всього існуючого, з неї все повстало і все складається. Волюнтарне начало високо, але не безумовно підносить ідеологія організованого націоналізму. У ставленні до волюнтаризму саме і виступає якісна відміна двох націоналістичних течій.

Донцов підносить волеві гони в абсолют. Сутність життя, за його поглядами, виражається в космічному рухові електронів. Цей рух у космосі є стихійним. Відповідно до нього стихійними та іраціональними є й вияви „енергетизму” людини. „Наша свідома, раціоналізована воля є лише частиною космічної іраціональної волі”, — пояснював Донцова його прихильник і коментатор С. Ленкавський. Звідси і донцовське визначення нації специфічне: „волюнтарно” — „енергетично” — „динамічне”. В нації

виявляється космічна воля, воля гатунку, що тримається негацією волі інших гатунків. Організований націоналізм у своїх визначеннях природи нації бере за основу начало творче, позитивне. Інакше у Донцова. Він негативіст від початку до кінця. Від філософських узагальнень до окремих оцінок життєвої практики. Механістична паралеля між явищами фізичними, з одного боку, та психічними й соціально-історичними заводить Донцова дуже далеко від розуміння правдивих співвідношень між основними факторами життя.

Для нього чин є могутній, всевладний і є його божищем. Він захоплений містикою чину, „чину не як засобу ділання на других, лише як засобу власної екзальтації”, для нього чин — це „щось як містика молитви або екстаза танцю, самоціль”. Під цим оглядом життя розглядається як ненастанне змагання „бути вправним, сильним”, життя береться „як спорт” (Д. Донцов, Санчо Панца в нашій дійсності, „Вісник”, 1934, УІІ-УІІІ, ст. 581). Без будь-яких застережень передруковує Донцов у „Літературно-Науковому Віснику” Бернара Грассе

„Нотатки про чин”, в яких, між іншим, читаємо: „Для того, щоб чинити, треба вірити тільки у власний чин” і „Смак до зовнішнього чину та до внутрішнього життя не можуть поділити між собою серця, не шматуючи його”. Тут маємо зовсім недвозначне відмовлення будь-якої ролі для рацію, для інтелектуальної свідомости.

Зовсім інший підхід до волонтарного начала в таборі організованого націоналізму. І тут так само воля визнається основним життєформуєчим чинником. Але не абсолютним і не безмежно владарним:

„Ні скрайній раціоналізм, що кінчить статикою свідомости, ні чистий волонтаризм, що врешті губиться в містичній неозначеності сліпої прастихії, не підходить для цілей націоналістичної ідеології, яка найглибшу свою істоту віднаходить в синтезі чинної ідеї” (Ю. Вассиян. Ідеологічні основи українського націоналізму. „Розбудова Нації”, 1929, ІІІ—ІV, ст. 67).

У своїй книзі „Націоналізм” Донцов відмежовувався від пізнання, як одної із суттєвих властивостей людського життя. Він уважає душу не за „щось, що пізнає, лишень за щось, що хоче”. Він іде слідом за Ніцше, який твердив, що „пізнан-

ня вбиває чин, до ділання треба бути оточеним заслонами ілюзії”.

Істотно відрізняються від цього позиції тих ідеологів, що творили організований націоналізм. У них відношення між розумом і волею окреслюється зовсім інакше. Д. Андрієвський, ще на сторінках „Літературно-Наукового Вісника”, в 1926 році, писав:

„Ми далекі відкидати і заперечувати ролю розуму і свідомости в житті взагалі і нашім національнім зокрема. Адже людина коли і винеслась понад звірину, то лише через розум. Свідомість не лише корисна, а й потрібна. Лише не вона рішає справу руху чи спокою, експансії чи завершення, життя чи смерти живого організму, а щось інше. Її роля скорше підрядна, вона підпорядкована укритій логіці подій, що виявляється скорше нашою вірою, поняттям інстинкту, стихійним змаганням. Свідомість потрібна, бо вона чинить контроль над нашими актами, організує наші моральні й фізичні сили, усуває труднощі з путі, скорочує час природнього процесу, до певної міри моделює сей процес, але далеко не усуває всіх помилок, а головню не годна служити моторною, двигаючою силою” (Д. Андрієвський. Свідомість чи віра. ЛНВ, 1926, кн. VII—VIII, ст. 310).

Якщо для Донцова все є виразом космічної волі, то не залишається в цій системі місця і для повнотної індивідуаль-

ности. Індивідуальність спустошується, вона перестає бути особою, стає альгебричним знаком, втіленням більшої чи меншої суми „електронів”. Коли їх мало — людина траводі, багато — людина стає бестією. Послідовник Донцова Ленкавський так характеризує ставлення донцовського націоналізму до людини:

„... Людина, з погляду нової етики, — це не якась абсолютна вартість, що її не можна порушувати, — не існуючий факт з своїм окремим світом, з своїми малими втіхами й смутками, що їх треба шанувати. Людина, — це хвилева потенціальна сила, — це сума безмежних можливостей, можливостей реалізації ідеї. Лиш ідея, яка (одинок!) визначає напрям волі, має абсолютну вартість” (С. Ленкавський. Філософські підстави „Націоналізму” Донцова, „Розб. Нації”, ч. 7-8, ст. 275).

Маємо тут клясичну формулу донцовського відношення до людини, як до сліпого зняряддя ідеї, розуміється, ідеї іраціональної, тобто могутньої, відрухової і сліпої. Послідовники Донцова стреміли і в лавах організованого націоналізму виробити такий тип людини, що був би лише носієм сліпої „могутньої ідеї”. Така людина мусіла бути лише шкаралущею для цієї ідеї, механічним солдатиком. Ця людина, власне, і стала

знаряддям розколу в 1940 р. Зовсім інший підхід до проблеми вартости людини маємо з боку організованого націоналізму. Його метою є „найвищі синтетичні досягнення при найменшій затраті форм різnorodности життя та при найменшому обмеженні індивідуальної свободи” (Ю. Вассиян „До головних засад націоналізму”, „Розбудова Нації”).

З обезціненням людської індивідуальности зв'язана і аморальність націоналізму Донцова. Якщо людина тільки альгебричний знак для виразу одної ідеї, то у відношенні до людини, як особи, не може бути морально-етичних норм, ці норми існують лише у відношенні до „єдиної ідеї”.

Як ми вже зазначили, заслугою Донцова є постійне підкреслювання приналежности України до Заходу. Однак і в цьому поруч правильної постановки проблеми, коли Європу мислиться як суму великих культурно-історичних і психологічних вартостей, в якій і Україна має своє окреме питоме місце, допускається публіцист і таких акцентів, коли бере Європу лише як зразок для наслідування: „Захід — то Ніцше, то Шпен-

глер, то Клемансо, то новий Рим, то Сорель, то дзвін алярму, що будить сплячих! Шевченко — його відгомін у нас” („Вісник”, 1933, УІ, ст. 465). Якщо навіть високо підношуваний Донцовим Шевченко є лише відгомонам цілої шереги імен, що знаменують собою „європейський дух”, то чим же тоді є українська духовість взагалі, як не копією, „якщо вона хоче бути чимсь?”

Зовсім інші акценти у проблемі європейськості українства дає організований український націоналізм устами середовища Ольжича:

З Європи „повинні ми взяти те, що потребуємо і перетравити в собі... Духова Європа проте не сміє обмежувати нашу волю свободу, не сміємо імітувати кон'юнктуральну ‚Європу’, допасовуватись ‚Європі’, але маємо, досконало пізнавши її, здобути” (Пробоем”, 1941, ч. 4, ст. 237).

Організований націоналізм знаходить покликання для себе в тому, щоб, спираючись на окцидентальні духові первні, виступити в ролі порядкуючого чинника на європейському Сході і в передній Азії.

Така постава викликає у Донцова роздратовано іронічну репліку:

„...не визнають Європи, бо, мовляв, ми лиш географічно до неї належимо. А культурно мусимо і Москві дулю показати, і нагнилий Захід наплювати. Самовистарчальність! Новий степовий Рим!” (Донцов. Чи Захід? „Вісник”, 1934, V, ст. 378).

Але розбіжності на цьому не обмежуються. Донцов дуже часто захоплюється не Європою як культурно-цивілізаційним колом тисячолітніх вартостей, а Європою кон'юнктуральною. З аспекту діячів цієї кон'юнктуральної Європи оцінює він і Європу попередніх століть, схилиючися перед „кострищами для еретиків”, „інквізицією для недовірків” („Вісник”, 1934, ст. 386).

Критика українського „провансальства”, як ми вже зазначали, була і залишається великою історичною заслугою Д. Донцова. В цій критиці виявив він себе в повнім патосі свого негативізму у відношенні до ментальности рабства, меншовартости, культу пасивности, що просякнули українське суспільство в XIX—XX столітті. Однак, у своєму розмахові негативізму, в екстазі заперечення він розмахнувся надто широко і перекреслив майже весь духовий набуток епохи культурно-національного від-

родження. Розмах його негативізму, з погляду історичного моменту початку 20 років, був і потрібний, і неминучий, як різка реакція на безнадійну законсервованість нашої культурної просвітянщини і політичної драгоманівщини. Однак це було виправдане лише як яскравий часово обмежений шок, як глибинне збурення, як вимога найглибшої ревізії „святощів”. Самі ж оцінки Донцова у відношенні до постатей і явищ нашого недавнього культурного минулого вимагали знов дуже ґрунтовного перегляду. Навіть під оглядом проростання й утвердження націоналістичного світогляду не були ми так бідні, як представляв це Донцов, вказуючи, як попередників націоналізму, лише Шевченка і Лесю Українку. Аджеж і Нечуй-Левицький був передтечею Міхновського у стремліннях духово й політично відмежувати український світ від російського, адже Грінченко своїм екзальтовано-фанатичним патріотизмом, що став віссю його життєвої практики, вже знаменував народження в українській душі того, що пізніше запалало смолоскипом націоналістичної жертви, а Франко

на схилі життєвого шляху своєю нещадною критикою драгоманівського громадівства, підкресленням вирішальної ролі нації в історичному процесі, пророчим провидженням тих могутніх іраціональних гонів, „туги і жаху”, що поведуть за собою націю до незаних верхів „Мойсей”), був уже зовсім недалеким передтечею організованого націоналізму.

Негативізм Донцова був блискучою прикметою і водночас прокляттям його як публіциста. Він вабив поверховіших, він викликав наслідувачів серед слабших, духово примітивніших в націоналістичному середовищі. Але його тон письма не був властивий більшості авторів „Розбудови Нації”, „Самостійної Думки”, „Пробоем” і частині співробітників „Літературно-Наукового Вісника”, пізніше „Вісника”. Донцовський негативізм став психологічною рисою в частині українського громадянства, але знаменно, що саме на сторінках „Розбудови Нації” вже знаходимо заперечення його й викриття його як примітивізму:

„Що більше придивляюся до земляків моїх, то все ясніше бачу, що вони цілком не прагнуть чимось бути, а що всі їх думки і бажання скермовані на те, щоб „кимось” не бути...

Примітиви завжди починають з негачі... Примітивізм (особливо наш) характеризується тим, що людина не може зрозуміти іншої, не може зрозуміти її думок, її чинів, її правди, коли вони відмінні від тих, що є в неї. І в нас люди, з тяжкою бідою перетравивши пару тезок і виробивши ось так „світогляд”, не можуть не тільки зрозуміти, але й органічно стерпіти біля себе людини з іншим світоглядом, іншим світовідчуттям... Тільки вразливий багатограний розум і чутлива багатострунна душа дасть нам змогу вийти з цього звірячого примітивізму” („Розбудова Нації”, 1934, XI—XII, ст. 329).

Донцов дуже далекий від наміру щось досліджувати, йому цілком бракує відчуття історизму. Він — імпресіоніст у своїй методі. „Як я бачу” — тяжить над ним. У своїх статтях про Л. Українку, В. Стефаніка він об’єктивує себе, свою власну ментальність в утвореному ним образі письменника (хоч разом з тим дає ряд влучних спостережень над творчістю розгляданих мистців). Донцов не журився тим, щоб з найбільшою глибиною висвітлити те чи інше соціальне явище. Він цілком у полоні своєї пристрасти, і пристрасть, свідомо чи не свідомо, нагинає його до певних натягнень, до штучно вирваних цитат, до темпераментних висновків у відповідності

зі своїм „хочу”. У талановито, блискучо написаній статті „Росія чи Європа”, даючи ряд вірних спостережень над виявами російського пасивізму в російській літературі, він занадто генералізує свої висновки і приходять до цілком хибного твердження: „Отже, коли філософія москаля є філософією кволих, так се через те, що сама ся раса мимо своїх періодичних пугачовщин — є раса кволих, нарід — плебей, який ненавидить усіх сильних і все сильне”. В іншій статті „Кінець російської революції” (Вісник”, 1934, V), давши кольоритне, але поверхове зіставлення російської революції із французькою великою революцією, Донцов відповідно до схеми подій останньої натягає й висновки та передбачення щодо першої. Це дає йому змогу проголосити твердження, що експансія червоної Москви вже заломилася, як колись заломилася експансія наполеонівської Франції, що роля Москви від 1933 року — лише жєбрати мир у передпокоях сильних світу цього. Розвиток політичної дійсности наочно показав короткозорість Донцова і непридатність його методології „дослідую”.

Донцов дилетант. Він сміливо береться за різні теми. Для кожної теми знаходить він своє оригінальне, іноді глибоке, спостереження. Але він не спроможний щось дослідити. Він бере нутром, інтуїцією, вичуттям. Цей спосіб підходу до життя, що може бути почасти виправданий у публіциста такої сили, як Донцов, губить усі свої позитиви, коли стає методом для людей мало талановитих, не наділених від природи чуйністю. Під впливом Донцова в західноукраїнській ментальності поширилась на довгі роки плиткість підходу до суспільно-політичної й соціальної тематики, гонитва за „мітотворчістю”, що гальмувало розвиток думки (Міт може бути великою рушійною силою для духової творчости лише тоді, коли його віднаходимо в надрах народньої свідомости і лише розвиваємо).

Інший тонус має теоретична думка того кола націоналістів, що купчилися навколо „Розбудови Нації” і були провідними ідеологами Руху. Вони підхопили все позитивне, що знайшли у Донцова. Цілий ряд ідей, висунених Донцовим, поділяють і вони. Більше того, ці

ідеї вони розвивають. Але метода інша. Не лише вичуття, але часто і скрупульозна аналіза. Відповідальність за кожне сказане слово. Намічається тенденція до фаховости. Кожен з основних авторів має своє окреслене коло тем. На сторінках „Розбудови Нації” знайдемо і екскурси в царину точної філософії, що порушує основні і вічні проблеми філософського мислення (Ю. Вассиан), і проблеми історіософії, релігії, сім'ї (Вікул). Нарешті багато вдумливости, розважності, сполучених з революційною сміливістю, знаходимо в підході до питань тактики і стратегії визвольної боротьби. Поняття соборности територіальної і психічної конкретизується. Розпрацьовується під кутом геополітичними проблемами східних кордонів України (праця інж. О. Бойдуника „Соборність України та її східні кордони”. „Розбудова Нації”, 1930 р.). На самій „Розбудові Нації” цей процес формування ідеології й фахово-політичної думки не обмежується. Він іде почасти через журнал „Самостійна Думка”, почасти через окремі збірки й окремі видання, а почасти навіть на сторінках „Вісника”. Помітними

віхами на цьому шляху є „Реальна чи визвольна політика” В. Мартинця, „Земельне питання” Сціборського, „Розвиток української політичної думки” Я. Оршана, „Культурна політика большевиків і український культурний процес” С. Николишина, праці військових фахівців за редакцією ген. М. Капустянського тощо. В р. р. 1940-1941 духовий осередок націоналізму концентрується навколо журналу „Пробоем”, що на короткий час очолення його О. Ольжичем стає офіціозом ОУН в ділянці культурної політики.

Тільки беручи сукупність усіх цих виявів духової творчости українського націоналізму, можна пізнати, в чому його суть як ідеології й політичної доктрини. Всякий інший підхід, підміну націоналізму донцовством, можна окреслити як демагогічний прийом, що нічого спільного ні з науковістю, ні з об'єктивністю не має.

СВІТОГЛЯДОВІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Нація і світ

Український націоналізм є світоглядом з великими завданнями і великими стремліннями.

В основі світогляду нашого націоналізму лежать два стрижневі моменти: поперше — нація є головним історіотворчим фактором у світі; подруге — творча людина є основною динамічною силою нації. Визволення української нації і її змогутніння йтиме в парі із духовим збагаченням і розростом української людини. Український націоналізм має в основі світогляду незрушима філософські засади, але не має і не може мати філософської завершености, оскільки змагає бути постійно актуальним в розвиткові нації. Він нав'язує до різних осягів філософської думки, оскільки вона відповідає істотності його духових щукань, але ніде не ставить себе в повну залежність від цієї думки.

Він націлений насамперед на підпертя й забезпечення окреслених політичних

цілей — здобуття і утривалення самостійної і соборної української великодержави, як творчого фактора у світовій історії. Він вважає можливим здійснення цього завдання великої міри тільки за тої умови, коли українська нація здійметься на найвищі щаблі своєї вітальної й духової напруги, змобілізувавши свої позитивні традиції і розбудивши внутрішні дрімаючі потенції, до чого засобом має стати новий світогляд, як унаочнення захищеного і приспаного минулого та душі сучасного і випливаючих з них потягів до майбутнього.

„Український націоналізм не повстає в порядку самої реакції на стан національно-політичного поневолення, який в сучасній хвилі досягнув найрізкіше виражених форм всестороннього погноблення нації. Вправді гострота цього зовнішнього ворожого натиску може й стала безпосередньою причиною ясного освідомлення собі великої загрози, що зловіщо лягла на різних місцях українського овиду. Однак тільки незначно і переважно в первопричині можна вважати український націоналізм відрухом. В своїй глибині є він рухом органічно творчим з усіма ознаками автономної волі... Щораз виразніше окреслюється природа прямивань націоналізму: зв'язатися з усіма поземними й повисними сферами національної дійсности та врости опановуючо в серцевину її внутрішніх сил.

З огляду на це завдання націоналізму не обмежуються програмою завтрашнього дня, але укладаються в той спосіб, щоб сягнути рішучо в найдальшу будучність. У зв'язку з цим націоналізм стремить здобути духову натугу світогляду, щоби на ґрунті цієї найбільш формівної моральної сили доцільно й тривко здійснити свої конкретніші завдання" (Ю. Вассиан. Ідеологічні основи українського націоналізму. „Розбудова Нації”, 1929, 3—4, ст. 77).

В основі світогляду націоналізму, як ми вже сказали, лежить та теза, що нація є основним і визначальним фактором людської історії. Свідомість цього є тим стрижнем, що організує націоналістичний світогляд, надає йому стрункості.

Націоналістичні теоретики раз-у-раз повертаються до поняття нації, насвітлюють його з різних сторін. В цій постійній увазі до явища нації немає нічого дивного: Липинський якось дуже влучно зауважив, що як би ми не стреміли повнотно охопити це явище визначеннями, все таки в його основі залишиться щось містичне, лише відчуване нами, але не схопне формами логічного мислення. Можна би продовжити думку видатного мислителя так, що явище на-

ції є настільки складне, що раз-у-раз розкриває нам все нові й нові свої сторони, і для його розкриття не досить користатися самими лише засобами логіки, але доводиться звертатися й до чуттєвого та інтуїтивного пізнання. В цьому почасти криється причина того, що націоналістичні писання надихані „поезією”, „поетичними візіями”, які у перейнтелектуалізованих наших противників викликають іронічні зауваги.

Сціборський підкреслює, що нація є найвищою органічною формою людського співжиття. Може навіть саме слово „форма” тут мало вистарчальне, і його можна вжити лише з підсилюючим прикметником „органічна”. Нація має свій внутрішній неповторний духовий зміст, творений у віках через спільні природні властивості і через моральну єдність та намагання здійснити свої історичні завдання. Отже, духове ество нації, помножене на її волю до самоздійснення у фактах дальшого духового і матеріяльного розросту, є, на думку Сціборського, основним у нашому визначенні нації. Він наголошує принципову і непримиренну відміну цієї формули

від формул демоліберально-раціоналістичного табору, де націю береться як народ, як суму осіб, суму якостей, суму відмінностей. Перша формула динамічна, вона передбачає нескінченність розвитку, розросту, вдосконалення. Друга — демоліберальна — вкладає націю в одну із шухлядок свого розуміння світу, як даність, як часовий елемент дійсності і лише як елемент, а не первооснову.

Многогранність національного явища передумовлює можливість схоплення її суті різно, в кожній національній спільноті по-своєму, відповідно до того, які ознаки нації для даної спільноти найбільше унаочнюються. Так виникає національний підхід до самого явища національності. Це підкреслив О. Ольжич, характеризуючи наше, українське бачення природи нації у нас. Ольжич шукає ідеї, „яка історично була українській духовості мітом, стимулом до історіотворчих зусиль”. Він перегортає старі українські манускрипти і крок за кроком констатує, що в нашій історичній свідомості міцно сидить уже від тисячоліть відчуття пов'язаності живучого покоління зі своїм родом.

„Цей міт роду, як ми його назвали, — каже Ольжич, — можна історично ствердити як великий рушій української свідомості і знайти в ньому притаманне українське схоплення суті національної спільноти. Так українське розуміння різниться від державного (романського) та природничого (кров) германського розуміння істоти нації, як різниться воно теж від панівного територіального патріотизму, який знало недавнє минуле. Є в ньому момент походження, схоплений більш містично, нематеріально. Поняття роду ховає в собі теж ідею покликання роду”.

„Дажбожі внуки” сивої давнини, козаки, які чуються нащадками славного Олега, що в човнах на Царгород ходив, діти „козацького роду”, „славного роду”, „чесного роду” — це все різні формули тривання цієї свідомості, струмись психічної єдності, що коріниться в традиції, але є й постійним стимулом руху національно-родової спеціес пверед.

Такий підхід до окреслення нації був властивий не лише Ольжичеві. Його знаходимо і у Вассіяна, хоч з особливим акцентом: „Нааявність енергії історичного досвіду роду в духовій індивідуальності одиниці угрунтовує глибоко і непохитно її особисте становище та звищує тим самим рівночасно степен

соціяльності її життєвих довершень”.

У поетичній формі заснованість національного на родовому образно передав Є. Маланюк:

Не Капітолії, не мрамори Корінту,
Приниклий до землі сільський убогий цвинтар,
Що поховав навіки під горби
Кісток і попелу освячені скарби,
Кісток і попелу, що — квітли й колосились
І, внукам та синам налявши в тіло сили,
Трудами й працею замкнувши коло літ, —
Запричастилися правічної землі.
Був чорний мор, гула війна буруном, —
То знов весна викохувала вруна,
Бо ті, що плугом тут орали переліг —
Віддали Богу — дух, а тіло — цій землі.
І так із роду в рід триває тяг великий,
І нашої стає земля оця навіки

Даремно, вороже, стоїш, —
Тяжка стопа твоя — непевна!
Рука раба стискає ніж,
Земля і рід злилися крєвно.

(„Голоси землі”)

Надзвичайно важливою прикметою націоналізму є стремління віднайти моністичне (одноціле) розуміння дійсности, цілісність світогляду, засновану на одному принципі і впливаючу із розуміння цілоти життєвого потоку. Основою цього монізму і є принцип нації, він бе-

реться як методологічна підвалина для розуміння всіх соціяльних явищ життя. Націоналізм шукає перевероту в самій структурі і формах дотеперішнього пізнання світу. Дотепер спеціалізована наука ще не спроможна була розкривати повноту взаємозв'язків між людьми, бо брала ці відносини кожного разу під якимсь одним кутом, а не як зв'язну і органічну цілість. Механістичність у дослідах, констатація назверхніх результатів людської діяльности, не пов'язана з вивченням збірнопсихічних стремлінь людської спільноти, давала картину людських відносин, але не відтворювала розвитку людської природи в цілості. Стремління націоналізму і є дати засновки соціології іншого типу, як націології, в якій всі форми соціяльного розуміються як різновиди і різновияви одного національного. Національне і соціяльне не можуть бути протиставлені. Національне відноситься до соціяльного, як творець до свого твору. Між національним і соціяльним немає тотожности, як нетотожним є творець до свого твору. Соціяльне має свою внутрішню самостійність явища, але повнокровно

специфіку соціального можна розкрити тільки в причиновім зв'язку з національним цілим та у взаємозв'язку з іншими родами соціальності в надрах нації. Звідси і принципове войовниче заперечення міжнародньої соціально-клясової акції, що розкладає національну цілість і шкодить повноважуву національної суті в соціальному.

„Національна цілість, як та крапля олію в воді, шукає, — каже Д. Андрієвський, — властивої собі форми — заокругленої, самозамкнутої. У ній, як у тій сонячній системі, кожна складова суспільна чи господарська частина має свій рух, часом протиний і ворожий іншим сусіднім частинам, але це не шкодить національній цілості наслідувати свою властиву орбіту” („Розбудова Нації”, 1923, ч. 4, ст. 130—131).

Це розуміння зв'язку між національним і соціальним, як найглибшого вияву життєвого процесу, постійно штовхає українських націоналістів на висунення таких державно-устроєвих форм, які найбільше забезпечували б соціальну співпрацю, а соціальну свободу сполучали б з обмеженням соціально-станових егоїзмів. Цілий ряд теоретиків конкретизували це у візії устрою, побудованого на основі станово-виробничих

клітин. Тут патос конструктивних політично-устроєвих шукань українського націоналізму, що випливають з його світоглядного патосу.

В світогляді українського націоналізму виразно виступають риси ідеалізму, з тим однак, що цей ідеалізм шукає найтіснішого пов'язання себе з конкретикою життя і є ідеалізмом історичним, з дуже сильним наголосом на елементах етичних.

Загальний підхід націоналізму до історії виявляє водночас і струнки практицизму, й історичного ідеалізму, й етичності.

Український націоналізм задивлений у практичну ціль — самостійну соборну державу і цій цілі підпорядковує всі свої політичні потягнення. Але в своїй чинності має він перспективу української історичної безконечності. Саме стремління гармонійного розвитку всього національного організму на повну потужність підносить він як закон вічності. В процесі ненастанного самосздійснення нації знаходить своє виправдання вищий сенс діяльності людини, яка своїми чинами в лоні нації убезсмертнює себе

тим більше, чим істотніше її діяльність відповідає життєвим потребам екзистенції й розвитку нації. Націоналізм вимагає від людини багато, ставлячи перед нею домагання, щоб вона поступалася своїми дрібними щоденними інтересами задля добра братів по нації живучих і ще ненароджених. Якби в державному визволенні люди шукали негайних вигід, дуже мало народів визволилося б. Тому і стремить український націоналізм прищепити українству, а передусім провідним елементам його, дух занедбання особистої вигоди. Соціяльну справедливість слід розуміти, не тільки під кутом сьогоднішньої можливості для всіх людей добре їсти, одягатися й відпочивати, але в широкому пляні історичної рації” (М. Сціборський). Однак це не усуває радикальності соціяльної програми. Навпаки, в площині етичного ідеалізму лежить і ідея „великої всеобіймаючої соціяльної справедливості”, крайньо революційна радикальність її, винесена особливо з досвіду останніх десятиліть життя на Україні і окреслена в книзі „Шлях нації”, що підпільно

вийшла з друку на Рідних Землях в часах німецької окупації.

Нація була від найдавніших часів історичного розвитку. Вона є найбільшою реальністю сучасности. І вона існуватиме вічно.

І тому на сторінках „Розбудови Нації” вказує Масюкевич на історично-своєрідні вияви національного життя ще в добу асиро-вавилонську, початки явища нації простежує Райгородський на матеріялах історії древньої Еллади. Тому націоналісти радо послугуються твердженням німецького філософа Кайзерлінга, що будучість побачить ще більше націй, як знала минувшина. Життя не може звестися до одноманітности, біологічна і духовна снага людства творить ненастанно свої родові відмінності. Вже Гете прекрасно розумів, що мрії про мовну всесвітню єдність є утопійними мріями про нездійсненне удинамітнення життя. І якщо духовий християнський універсалізм не затамував розвитку націй, то тим більше не спроможний цього зробити технічний універсалізм нової доби.

Націоналісти не відвертаються від тих

фактів, які знаменують собою наростання міжнародних зв'язків. Вони безстрашно ідуть назустріч цим фактам і роблять з них свої висновки.

Простора розвідка проф. С. Володимирова, що з енциклопедичною широтою дає реєстрацію й аналізу фактів наростання суспільних зв'язків на земному глобусі, підносить як висновок, твердження:

„Інтеграція, організація йдуть рівнобіжно з диференціацією, як один процес розвитку”.

Але такий висновок зобов'язує, він приводить до дальших консеквенцій:

„Націоналізм будується на тісній співпраці всіх членів одної нації і на співпраці всіх націй світу. Націоналізм — це ідея, що нав'язує, а не розриває зв'язки. Націоналізм дає найбільший „суспільний коефіцієнт” нації і встановлює спільноту рівноправних націй”.

Сказано це було в 1941 році на сторінках „Пробоем”, саме тоді, коли засади автаркії підносилися в „Новій Європі” Гітлера як імператив. Як бачимо, український націоналізм протиставляв себе пануючому націоналізмові не лише на терені політичної боротьби, так би мовити, технічно, але давав бій і в площині світоглядівій.

Цікавим і істотним елементом в історіософії українського націоналізму, на нашу думку, є підхід інж. Володимирова до проблеми історичного поступу. Всупереч поглядам, ніби поступ виявляється лише в царині техніки, але не чіпає сфер моралі чи суспільного розвитку, Володимирів доводить тотальний характер поступу. Ця прикмета поступу особливо наочно виявляється саме в епоху технічного розвитку.

Зріст національного маєтку переганяє зріст населення, одиниця в національній спільноті стає щораз багатшою, знання не лише зростає, але й стає дедалі доступнішим для цілої національної спільноти, ефект праці через застосування машини помножується. Машина визволяє людину чимраз більше від фізичної праці, питома вага духової праці збільшується за рахунок фізичної, енергія мозку росте коштом енергії м'язів, стає більшим число вільних годин людини, через зменшення смертності більшає сила людини над смертю, недугою, а значить зменшується міра болю, жалю, страждання. „Золотий вік перед нами, а не за нами!” — твердить Володимирів. Але

найцікавішим є його висновок, що в процесі поступу дух набуває все більшої переваги над матерією:

„Машина набирає величезного значення, але разом з нею набирає значення проблема організації; в наш вік організаційний чинник, праця духова, що організує, плянує, калькулює, шукає нових шляхів, нових ідей, економізує час, простір, енергію, набуває основного значення. „Дух” набуває переваги над „матерією”, „організація”, як вияв волі, енергії „духа”, набуває релятивно все більше значіння... Звичайно, „дух” виявляється і у вартостях матеріальних, він їх обумовлює і навпаки, але вага, значіння „духа”, без сумніву, зростає за рахунок „матерії”. „Дух” перетворює, реорганізує, скеровує на все більші „плянові шляхи” і пускає зі все більшою швидкістю все більші маси матерії. Дух розшукує, з’єднує, роз’єднує все більші маси матерії, все більше витворює комбінацій собі на користь... Збільшення пляновості й організації тягне за собою і збільшення, зміцнення взаємного зв’язку. Пляновість у просторі, часі встановлює вже певну координацію, певну залежність, певний зв’язок між окремими чинниками. Розклад потягів, пароплавів, трамваїв, ліків, лекцій, курсів, конференцій, нарад є новими точками взаємної залежності, взаємних зв’язків. Що правильніша, міцніша певна організаційна система — нація, місто, партія, заклад, школа, село, товариство, — то міцніші „зв’язки”, що з’єднують одиницю з загальною, одиниці одну з одною. Його Величність Годинник є великим з’єднуючим чинником людства, що його

то все більше слухається і мусить слухатися. Що більше організована маса, то більшим диктатором є годинник, то точніше є і мусить бути пристосування руху всіх складників організації. Що більше панує між людством право, закон, честь, самопошана, вірність слову, то міцніші „зв’язки”, що з’єднують людей” (Інж. С. Володимирів. Тенденції поступу. „Проблем”, 1941, ст. 183, 238).

Праця Володимирова, оперуючи статистичними даними і накопиченням незаперечних фактів, нацтовхує на спільний всьому українському націоналізмові висновок: культивування духу, волі, спертих на організації, є konieczністю, що впливає не лише із суб’єктивної настави націоналістів, але й з об’єктивного процесу світового розвитку.

* * *

Для того, щоб основна ланка світогляду — модерне розуміння нації — могло окреслитися у вищенаведених рисах, потрібно було переоцінити всю систему духових вартостей позитивістично-механістичного XIX століття. Народжуючись з української історичної konieczности, з революційних елементів української свідомости XIX—XX століття, концентруючи свої духові зусилля навколо

проблеми нації, вичуваючи нутром її сутність, українська націоналістична теорія зіткнулася з духовим переворотом, що відбувався в європейській філософській думці першої третини ХХ століття. І тут виявилось, що досягти новітньої філософії дають змогу глибше підбудувати власні теоретичні шукання. Від зіткнення з модерною європейською філософією націоналістична теорія тужавіла, доповнювала і окреслювала себе.

ХІХ століття мало аспірації пояснити всі явища життя засобами всесильної науки, яка, здавалося, може охопити і вияснити все. Однак дальший розвиток наукового пізнання привів самих визначних учених до висновків про обмеженість і відносність можливостей наукового досліджу. Славний математик А. Пуанкаре констатує, що наука може судити лише про зверхність речей, але безсильна викрити їхню внутрішню природу. В цьому видатний учений ніби повертається до поняття кантівської „речі в собі”. Формуючи закони, наука, за Пуанкаре, лише вибирає з безмежної кількості можливих пояснень явищ пояснення одного характеру і

приймає якусь практичну систему відносин між речами і явищами. Закони, встановлювані наукою, лише постійно наближають нас до пізнання істини, яка ніколи не розкриється нам до кінця. Вже Пуанкаре приходив до висновку, що наукове пізнання не є повнотним, і воно повинне доповнюватися схопленням життя іншими можливостями. Ще ширшу ревізію позитивізму розгортає Бергсон. Він наголошує принципову різницю між явищами органічного й неорганічного світу, уподібнювання яких було найбільшим гріхом науки ХІХ віку. Неорганічна природа живе механістично, елементи її можуть з'єднуватися і розкладатися, завжди даючи ті самі точно передбачені якості в точно означених умовах. Зовсім інше світ органічний; в ньому життя завжди індивідуалізоване, ніколи себе вдруге точно не повторює і ніколи не повертає до пережитої форми. Органічне життя зцементоване внутрішньою вітальною силою, що є психічною енергією, котра в боротьбі з інерцією аморфної матерії творить все нові види й форми. Таким чином психічно-духовий фактор, властивий людині, через філо-

софію Бергсона унаочнюється, як фактор космічно організуючий життя. Якщо життя має визначені лише загальні тенденції, але неповторне в своїй індивідуалізації, якщо воно творить постійно нові форми і становища, то й наукове пізнання тим самим має обмежений характер і не може дати нічого більшого, як релятивні твердження, класифікацію пережитого. Бергсон підносить роллю інтуїції, іраціонального почуття й органічної волі.

І Пуанкаре, і німецький учений Кайзерлінг, і американський філософ Джемс підкреслюють роллю інтуїтивного вибору тої чи іншої гіпотези, перш ніж вона стане предметом наукового уgruntован-ня.

Істота людини надає речам і подіям певного значення, у змістовне їх, — твердить Кайзерлінг. Завданням людини, на його думку, є зрівноважити свідомість і підсвідомість, розум і віру, і тим наблизитися до глибшого сприйняття світової гармонії. Всі здобутки людського розуму тримаються на віруваннях, — каже Джемс. Щоб певна наукова гіпотеза могла б бути прийнята, вона має бути

життєвою, а життєвість вимірюється волею чину, що її може збудити дана формула. Тим самим пристрасті й нахили людини могутньо впливають на формування її переконань і на процес пізнання.

З цієї духової атмосфери, що запанувала в Європі першої чвертини ХХ ст., ідеологи модерного українського націоналізму черпали актуальні складники і своєрідно акцентували ті моменти, які мали для них першорядне значення. Так Стобар у статті „Скрута духа в Європі” писав:

„Втомлений анархічним блуканням у пошукуванні за розгадкою життя науковими методами й пересичений побіжними враженнями та відчуженнями матеріальності світу, жадібний духової поживи, європейець починає тужити за правдивим шляхом, що веде до глибини життєвої мудрости... Замість хоробливого індивідуалізму й суб'єктивізму, він починає розуміти секрет життя, згідно з яким природа, завжди поділена й повна антагонізмів, не припиняє творити сукупну, гармонійну цілість. Він навчається єднати свою волеву особу з особами подібних собі, віднаходити почуття симпатії та розуміння, що лежить в основі всякого суспільного інстинкту. Бергсон вказував, що власне інстинкт, а не добра воля особи, як вчив Руссо, тримає нас разом. Отже, громада, нація, держава не є випадковим явищем, якого могло б

і не бути, але явищем органічним. (Підкреслення тут і далі — автора. Ю.Б.) У цьому полягає первісний, істотний закон, який треба збагнути й наслідувати. Джемс казав шукати кодексу моралі в тому скарбі звичаїв, вірувань, традицій, що його переходить нарід. У думках, культурі й релігії народу конденсується віковий досвід, який не може ударемити жаден технічний поступ... Знову ж, у працях зазначених авторів часто підносяться суверенна вага чину в житті. Отже, наколи раніше думали, що людина покликана для нагромадження знання, для спостереження й творення концепцій, то тепер свідомість європейця перейнята тривогою близького чину, напруженням перед вирушенням в дорогу”.

Націоналізм шукає гармонії світу і гармонійної людини в ньому, шукає втраченої від геленістичних часів синтетичної мудрости. Клясицизм Ольжича, Маланюкові шукання візії, в якій едналась би правічна геленістична традиція української культури із римською державною бронзою, не є випадковими, а виражають спроби внутрішньою істотою інстинкту, інтуїції схопити ество світу, що має прийти. Всі основні складники розуміння дійсности переоцінюються, найпильніше переглядаються. Людина, як моральна істота, стає в центрі уваги. Всі елементи її душі важливі, але йдуть-

ся передусім про реабілітацію тих, значення яких переключили матеріалістичний вік XIX-ий. Тому раз-у-раз звучать голоси, підносячи роллю вольовости, віри, інтуїції, іраціональних гонів, інстинкту, що не повинні цілком затамовуватися розумуванням, логікою, дослідом:

„Віра, інтуїція, захват, містична певність прихильности якоїсь вищої сили завжди були коли не творцями, то акушерами великих подій. Досить пригадати Жанну д'Арк і її глибоку віру в свою святу місію, в короля і в будучину свого краю. Силою своєї віри вона струснула цілу оспалу Францію, здегенерованого короля і розбещене лицарство, нею вона настрашила і тероризувала так певну себе Англію, і то до тої міри, що й по сей день ім'я Жанни д'Арк ненависне англійцям. А славний Бісмарк, сей цинік і реаліст у політиці, сей 'залізний канцлер', пострах Європи, чи не був він містиком, чи не вірив у свою особну місію, чи не носив у душі глибокого переконання, що Бог є йому спільником і заступником на міжнародній сцені? Ціла серія французьких революцій, що на довгий час збурила життя цілої Європи і голосною луною відбилась на всій суші, пройшла під гаслом: Рівність, Братерство, Воля, під звуку чудової гіпноізуючої марсельези. Чи то свідомість керувала революціонерами і гнала їх на барикади?”

Життя складніше, ніж його нам підносять ті чи інші наукові формули. З цього ні в якій мірі не впливає за-

перечення досліду, але знання не вистарчає людині в її життєвій практиці. Цього не в силі зрозуміти деякі інтелігенти. Через самий характер своєї професії схильні вони з інтелекту робити собі фетиш. Инж. Д. Андрієвський вказує, що в історії не бракувало прикладів, коли з розуму робили предмет обожнювання; так було з раціоналістами, вольтеріянцями, франк-масонами. Заперечуючи віру, вони водночас були носіями культу віри в розум. Розум і віра мають свої зрівноважені самим життям функції. Коли віра й іраціональні гони надають людській діяльності розмаху, мобілізують, забезпечують розгортання волевої потужности, то розум збагачує людство новими можливостями, роз'яснює перспективу, дає відчуття твердого ґрунту під ногами.

Підсвідомість є широкою сферою людської душі. В ній сполучається досвід і переживання, набуті цілими поколіннями. Звідси виростають стихійна воля й віра, які діють чудеса.

Зовнішній світ має свою автоматику закономірности. Добре, коли знання може узброїти людину для опанування ци-

ми закономірностями, але там, де людського знання не вистарчає, треба віддатися таємному голосу інтуїції і з вірою в успіх напружити волю для дії, бо цим лише способом автоматизм захованої закономірности зовнішніх факторів пермагається.

Інстинкт життя не виправдується ніякими приписами розумовости. Він є сліпий. Людина, громада, нація не виправдують своє бажання жити, вони йому скоряються. І цим власне визначається примат іраціональних глибинних елементів душі над верхнім поверхом, надбудовою, тобто розумом. І тому постійний відклик до душевних глибин: віри, інтуїції, волі — характеризує націоналістичну ідеологію.

Найбільша небезпека виникає тоді, коли ворог стремить логічними аргументами убити в нації її інстинкт життя. Наш націоналізм зродився з українського духово-біологічного ества в час критичний і є виразом безмотивного стремління нації жити. Під цим оглядом М. Сціборський визначає український націоналізм як психо-духову актуальність.

„Український націоналізм вірить у націю і весь концентрат своєї сили вкладає на те,

щоб пересякати ціле внутрішнє і духове її єство вірою в себе, почуттям сили і соборної єдності й ідеєю величності" (Сціборський. Передпосилка національної революції. „Розбудова Нації”, 1932, ч. 7—8, ст. 162).

* * *

Статичному розумуванню, інтелектуалістичному скепсисові протиставляє наш націоналізм чинність.

Нація, що перебуває в стані крайнього упослідження, може визволитися і піднятися лише через власний чин. Тому націоналізм творить культ чину. Тому змагає він постулять чину перетворити на „метафізичну центральну точку нашої ідеології”.

Найбільшим прокляттям історичного минулого України було те, що не український народ формував свою історію, а історія творила його:

„Мало великого й непроминаючого приніс він на буйно родючий лан красою залитої землі, що не зумів опанувати для себе в цілості. Дух його не доповнив гідно природи. Розпливле животіння, а не життя, що кидая далеко поза межі дійсності величній блиски всесвітніх задумів — тліло в лоні степового простору. Мораль переможного чину — універсальна засада людської історії — не була постійною кермою подій українського життя,

і тому в усій спадщині нашій не домінує вираз великої ідеї, стилю, методи. Звідси кожний визвольний наш зрив — це не тільки розгром збройних сил, але й моральних; це і є причиною факту, що після останньої спроби нічого в нас основно не змінилося та що на місці прямотинності суб’єктивного національного чину маємо нині тільки „орієнтації” (Васисян. До головних засад націоналізму).

Отже, чин мислиться, як великий реформатор всього стилю національного життя.

Від своїх послідовників вимагає націоналізм шаленої напруги і винахідливости. Не спинається там, де, здається, немає виходу. Творчий неспокій, прокладання щораз нових можливостей і форм чину! У формах чину догма — запеклий ворог успіху.

Разом з тим робиться особливий на тиск на цілеспрямованості. Не чин для чину, як у Донцова, а історіотворчий чин для української держави (С. Николишин). Тільки через нього можна вибитися на арену світової історії. Чин не є голою боротьбою. Точніше — не тільки боротьбою. Він складається з двох первнів: боротьби і творення. Боротьба невідмінна, бо лише нею нищиться ворожу експансію чужих сил на український

материк, лише нею прокладається шлях до розросту. Але нею не вичерпується все. Необмежена можливість творення матеріяльних і духових цінностей є те, за що боротьба зі зовнішніми позанаціональними силами провадиться. І тільки тоді, коли це творення сповнене змісту або коли бодай цей зміст глибоко відчувається в потенції і вимагає свого виразу в незв'язаних формах, тоді і боротьба має більший успіх. Не лише боремося, як звірі, за щось готове. Боремося во ім'я створеного і за можливість вільно творити. Хто проповідує саму лише боротьбу, той спрощує націоналізм і зближує його з теорією марксизму. Однак у наших умовах, коли українство відступило на багатьох найважливіших позиціях перед ворогом, боротьба революційно-підпільна чи збройна все таки виступає закономірно і доцільно, як перша ланка в ланцюгу чину, і треба належної рівноваги духу, щоб у цих обставинах забезпечити її елементи національного творення, щоб занепадом останнього не спростачити психіки українця.

Часто повторюваною серед націоналістів тезою є та, що ніколи, ніхто й ніде

не дістав національної незалежності без боротьби. Лише ті нації, що не боялися найбільших тягарів боротьби, визволялися. Не боятися — це не тільки ставити чоло у фізичному бою з противником, але перемагати його духову експансію своєю творчістю, мати звагу творити й тоді, коли це зв'язане з перспективою найбільших небезпек, страждань, смерти.

Націоналісти залюбки звертаються до твердження шведського націолога Челлена:

„Національність у першій мірі має суб'єктивний бік. Це волевий і тепловий елемент, який може підноситися до температури пропасниці, але й спадати нижче від нуля. В останньому разі не вистарчать нації ніякі об'єктивні передумови, щоб здобути від історії визнання своїх претенсій на державне існування. В цьому лежить, між іншим, центр ваги проблеми України”.

Із захватом цитує С. Николишин слова Шелера:

„Історія діє не демократично, а елементарно. На її зворотах завжди елементарно. Вона не дає голосувати, але вона висилає вперед новий біологічний тип. Вона не має іншої методи. Ось — він! (Цей тип. С. Н.). Тепер роби і терпи, будуй ідеї своєї генерації і свого гатунку з матеріялу свого часу. Не м'якни, дій і терпи, так як закон це наказує”.

Із філософією чину тісно зв'язана націоналістична теорія революції. Історичний розвиток український націоналізм розуміє, як чергування еволюції й революції. Нині Україна живе під знаком революції і довго ще житиме під ним, бо революційний етап включає в себе не лише вибух повстання супроти гнобителів, але й жертвенну й насильну боротьбу супроти ворожої духовости займанця перед революційним вибухом і після нього.

Теорія революції впливає безпосередньо з філософії чину.

Національне духове творення через його специфіку окупант ніколи не спроможний до кінця підпорядкувати собі, бо справжній творець раз-у-раз виявляє свою вищість над поліційним цензором, і тому репресія приходить часто після того, як поліційно осуджуваний акт духової творчости став власністю суспільства. Під тиском ворожих сил процес національної духової творчости, ворожий окупантові, набуває спотвореного характеру, занадто багато має на собі маскуючої захисної фарби, але ніколи не висякає цілком. Цей процес є водночас

важкою боротьбою, позначеною кров'ю, шибеницями, тюрмами. Ця ділянка творчости і боротьби припадає на долю індивідуальностям, що за своїми здібностями і сміливістю спроможні творити і болючо радісний процес творення сплачувати своєю кров'ю, в чому і виявляється в революційну епоху з особливою яскравістю вічна трагіка життя. Але залишається ще сфера прямого бою з окупантом, революційно-підпільного чи збройного. Цей бій у своєму завершальному етапі конче має спертися на сили всього народу, інакше не буде успішний. Але для цього потрібна глибока духова революційна підготовка мас. Цей процес вдало окреслює В. Мартинець у своїй книзі „Реальна чи визвольна політика”:

„Національна революція — це довгий процес і передусім і головне внутрішній, а не лише вибух назовні. І без такої внутрішньої підготовки неможлива ніяка революція, ніяке повстання, ніякий народній здвиг, коли вони мають покінчитися тривалим успіхом. Ніякий нарід не може здобути незалежності, коли він не хоче бути незалежним, коли він не вважає свого гнобителя за ворога своєї незалежності, коли він не відчуває непоборимої потреби відділитися від свого ворога... Щоб позбутися ворогів-окупантів, треба наперед у нас внутрі приготувитися до того, і то

наперед і головно духово, а щойно потім технічно. Національна революція — це наперед духово-політичний переворот у самих хащах нашого народу, переворот у царині думки, волі й чину української нації. Це виціплення українським масам одного, самостійницького хотіння, наставлення на один такт українських сердець і пірвання їх до одного самостійницького чину, привчення мас до прийняття й збереження самостійного, державного існування. Без того воля неможлива! Без того неможливо вдержати волю й коли б нам її хто подарував”.

Якщо підносити революційне кипіння і різьбити обличчя революції суджено індивідуальностям — творцям і організаторам — підпільникам, то звершує революцію нарід, і він надає своїми бажаннями і своєю вибуховою дією остаточний вигляд їй. Український націоналізм високо підносить ролю народу і вірить у великі народні можливості. Він не наставлений на саме лише підраховування голосів у народі, але, вчуваючися в глибини народньої душі, він викликає в народові великий активізм для здійснення великих національних цілей. Націоналісти діють з народом і для народу. Під цим оглядом їхній демократизм не може йти ні в яке порівнення ні з яким уніформованим у раціоналістичні док-

трини демократизмом, противниками якого вони є. Цілком правильним є зауваження М. Сціборського, що так звана еліта часто не втримувалася на висоті своїх національних завдань, ідучи на службу чужим, як було вже не раз в українській історії. І наш нарід, що його погорджують деякі наші елітаристи, завжди залишався носієм моральних і культурних вартостей, всього того, що прицепила йому його многовікова історія. Та величезна сила відпорности, яку виявив наш нарід асиміляційним чужинецьким заходам, свідчить про могутні сили, заховані в ньому, які треба перевести зі стану статичного в стан кінетичний.

Національне визволення українства має водночас стати і соціальним перетворенням відповідно до ідеалів нації, всупереч інерції витвореного чужинцями становища. Викорчувати насаджений на Україні московський соціалізм і вдарити по руках усіх тих, що пробуватимуть відновити на Україні капіталізм за його західними зразками, зможе тільки націоналістична всенародня влада. Це колосальне завдання можливе для здійснен-

ня тільки для влади, що виникла революційним шляхом.

В процесі революції націоналізм повинен оперувати конкретно соціальною програмою і конкретними соціальними кличами. Але націоналісти не сміють сплосчувати соціальні гасла, вульгаризувати їх, занадто матеріалізувати, зводити все до ідеалів шлунку чи розбудження егоїстичного інстинкту через обіцянки десятин. І про шлунок, і про десятини треба дбати, але ці домагання мусять в процесі революції освітлюватися сяйвом вищих мет. Війни і революції можуть отваринювати людину. Але вони ж здібні викликати та підсилювати в людині і найшляхетніші риси її істоти. Все залежить від того, як провідні елементи попровадять народом в революції чи війні, які якості народу стремітимуть вони розвинути у вирі епохальних подій. Революції кладуть своє тавро на цілі покоління, на цілі доби. В залежності від того, в якій емоційній атмосфері розвивалася революція, залежатиме і дальший характер, духовий тонус історичного розвитку. Тому націоналісти конкретні гасла соціальної перебудови беруть лише

як ґрунт, на якому виростають ширші кличі, звернені до ідеалістичних прикмет людської душі. Поза цим і сама сила революції осягає найвищої потужности тільки тоді, коли вона є не ворохобством, не бунтом проти тих чи тих дотикально відчуваних лих, а рухом, опроміненим вищими, пориваючими у безмежність завданнями, рухом, насиченим іраціональною силою. Під виховуючим впливом націоналізму має розростися оце іраціональне полум'я чистої любови до своєї нації, і воно може бути підставою доконуваних чудес во ім'я визволення.

Ворог багато попрацював над тим, щоб затерти в свідомості нашого народу розуміння відмінности своїх національних інтересів і ідеалів, щоб перетворити нас в етнографічну масу, яка не має власних цілей і може з довірливістю віддатися опіці „старшого брата”. Досконала тактика московсько-большевицького поневолення постійно дбала про те, щоб зробити український наріц нечуйним до чинених над ним несправедливостей. Це робить ворог постійним підкреслюванням безсилости українського народу самому себе захистити, висуванням клясової со-

лідарности понад внутрінаціональну і особливо нав'язуванням ідеї братерства нації пануючої й поневоленої, зі збереженням у замаскованій формі існуючого стану поневолення. На цьому шляху притуплення психічної чуйності українського народу до небезпеки окупантам вдалося чимало досягнути. Цей стан є дуже небезпечний. І тому процес підготовки до революції є перш за все процесом ліквідації психічного роззброєння серед тих елементів нації, які цьому роззброєнню піддалися.

Перебороти такий стан можна постійною тактикою демаскування ворога. Але цей метод, при всій його необхідності, був би лише відступом, якби на ньому обмежитися. Справжньою великою підмогою є культивування великої любови до свого національного. Націоналізм підносить любов до власної нації пристрасну, пориваючу, таку, що охоплює всю істоту людини. Шевченківську любов. Вона постає зі складної гами людських переживань, зі свідомости, з дії націоналіста. В цій любові чудесно еднаються лицарсько-героїчне з сентиментальним. Націоналізм приносить з собою радісну

екстазу жертвенної любови до братів у нації суцїх.

Припускаємо, що в націоналістичній любові до України кристалізується якась особлива струнка нашого національного характеру.

Оця велика любов є тою силою, з якої виростає і виростатиме наступ супроти займанця.

Але і цього ще не досить. Любов до своєї нації нерозривно зв'язана із ненавистю до чужинця-поневолювача. „Лиш той ненависти не знає, хто вік нікого не любив”, — казала Леся Українка, підкреслюючи цим, що ненависть до ворога є лише зворотною стороною любови до власного народу.

Національна революція освячує таку ненависть. Націоналізм підводить під неї усвідомлення того, що вона є виразом почуття справедливости, конечністю, бо ураховує вікові знуцання з народу. З ненависти виростає грізна ідея кари:

Ми карали Росію за Суздаль,
За Москву іще будем карать, —

каже поет-націоналіст М. Грива.

У Маланюка підкреслено національно-конструктивний характер ненависти. Ад-

же лише бій супроти займанця, озброєний мужньою ненавистю, дасть змогу повернути собі все те, що ворог у своїй захланності заграбав. Для Маланюка — шуліка і вовк — не ідеал, але треба стати „шулікою, вовком, буйтуром”, щоб поконати ворога.

Шлях через ненависть веде до відновлення історичної справедливості, до історичного реваншу:

... Даремно, вороже, радій, —
Не паралітик і не лірник
Народ мій — в гураган подій
Жбурне тобою ще, невірний!
Ще засилатимеш, на жаль,
До Києва послів московських, —
І по паркету наших заль
Ступати лаптю буде сковзько.
(Маланюк. Вибрані поезії, 1943.
ст. 18).

Почуття ненависти не повинно перестати у сліпу помсту, яка може перетворитися у відрух, позбавлений політичного глузду і навіть дуже невідгідний нації. Тому помста повинна стримуватися холоднокровною зрівноваженістю, що з'являється як результат гармонійної політичної виробленості.

Націоналізм бореться проти посідання національним ворогом українських тер-

нів. Мало не кожен росіянин — будь то якийнебудь інженер чи письменник Іван Іванович, або просто Ванька з заводу чи колгоспу — звик до того, що Україна належить до Росії. І якщо дійде до відірвання України від Росії, інтелігент Іван Іванович буде доводити, що таке відірвання суперечить вимогам людяності й цивілізації і во ім'я останніх, на сторожі яких стоїть „матушка Россия”, буде пазурами й зубами „защитаць целосту родини”. Але й Ванька відчує інстинктом, що його національний життєвий інтерес вимагає від нього боротися проти українських самостійників і трактувати їх як „изменников родини”. Сьогодні українській революції життя нав'язує боротьбу проти російської нації в цілому. Без сумніву, це буде тенденцією зовнішніх обставин і в момент вирішального збройного вибуху. Мусимо з цим станом рахуватися і не робити для себе фетишу у вигляді боротьби супроти „лише московського імперіялізму”. Але наш національний інтерес вимагає, щоб гасло боротьби супроти московських імперіялістів розчленило цілість російської нації, її суцільну протиставленість супроти

нас. Не виключена можливість, що певні елементи російської нації будуть цим гаслом боротьби проти московського імперіялізму якщо не роззброєні, то демобілізовані. Але це гасло не повинно демобілізувати нас. Там, де окупант виступає супроти нас суцільною національною лавою, не маємо права, ігноруючи дійсність, ділити його в своїй уяві на „імперіялістів” і „зряддя імперіялістичної політики”, ділити тільки для того, щоб уникнути налічки „шовіністів”, яку нам чіплятимуть збоку демоліберальні спостерігачі боротьби. Націоналізм мав і має досить одіозних налічок, що йому начепили „вороги, ще й добрії люди”. Але йому це байдуже. Бо він прийшов у світ не для того, щоб мати причепурений вигляд. І якщо комусь його стопа нагадує важку стопу варвара, то і цим не маємо причин перейматися.

Політична мудрість вимагає урахувати, що ті росіяни, які багато років живуть на Україні, не раз підпадають під вплив українського духу і підсоння. Це означає, що в разі створення української держави вони можуть бути поволі асимільовані. На проблему асиміляції

цих росіян в українському національному тілі звернув увагу М. Сціборський на сторінках „Пробоем”. Національна революція має очистити Україну від того російського елементу, який до української державної самостійности вороже наставлений і не схоче чи не зможе засимілюватися. Бо націоналізм залишається вірний ідеї Міхновського: „Україна для українців”. Лише ті національні меншини матимуть право на Україні мешкати і будуть забезпечені можливостями свого культурно-національного розвитку, які не загрожуватимуть існуванню та скріпленню української самостійної державности та добробуту української нації. Виселенням чужинецького ворожого елементу з України національна революція направить історичну несправедливість, витворену протягом трьох століть. Український націоналізм прикладе всіх зусиль, щоб у визволену Батьківщину повернулися українці з усіх кінців світу, скріпили етнічне тіло свого народу і принесли йому з чужини свої здобутки духу і знання.

НАЦІЯ І ЛЮДИНА

Противники українського націоналізму багато нині говорять і пишуть про націоналістичну систему, яка нібито калічить людину, механізує її, витворює техніка дії. Все це береться на карб націоналістичної теорії, яка немов би підготувала ґрунт для автоматизації людини в карбах націоналістичної системи. Ці закиди слухні лише в тій мірі, в якій вони мають на увазі духову атмосферу донцовщини. Ідеологія організованого націоналізму ставить натомість такі високі і всебічні вимоги людині, що власне є новим щаблем у визволенні індивідуальності, в поширенні можливостей для її вияву. Перша, покищо тонка плівка, навіть в самому націоналістичному рухові, особистостей, виплеканих новим підсонням націоналістичної етики, вже виявила себе яскраво й сильно. Примітивізм українського життя в цілому ще й досі не дає змоги повною мірою використати набутки націоналістичної теорії для зміцнення української особистости, але це лише справа часу. Переможне українське майбутнє прийде лише тоді, коли

особистість націоналістичного стилю позначить себе, як повсюдний творець дійсности.

Націоналізм суворо послідовний. Якщо нація є основним фактором суспільного життя, то й одиницю не можна мислити за її рямками. Націоналізм не визнає „людини взагалі”, людини абстрактної, він вважає її витвором раціоналістичного пересуду. Для того, щоб теоретизування чи то історичні, чи соціологічні могли допровадити до зближення із життям, треба дивитися на людину конкретно, розглядаючи різнонаціональні типи її.

Людина, що цурається свого зв'язку з нацією і ставить себе в площину космополітичного становища „людини взагалі”, є явищем у суспільстві небезпечним, розкладовим, як небезпечною є й та людина, що, підпавши частковій асиміляції в чужонаціональному середовищі, спинилася на півдорозі між двома націями і це своє становище вважає за нормальне. Небезпека лежить у збезартісненні самої людини, у зниженні її духової якостевости. Бо людина тисячними нитками зв'язана спадково зі своїм націо-

нальним коренем. Її психічним переживанням може надавати глибини лише інтимний зв'язок з її національними сучасниками й духовою спадщиною попередніх віків.

Нація є великою моральною вартістю, і людина у відношенні до неї має великі зобов'язання. Але це в націоналістичному світорозумінні ще не знижує вартости самого особня. Ми вже цитували слова д-ра Вассіяна, в яких зазначено, що націоналізм прямує до найвищих синтетичних досягнень за найменшого затирання різnorodностей життя і обмежень індивідуальної свободи. Цей вислів зовсім не випадковий. В ньому той основний тонус, яким взагалі характеризується позиція націоналізму у відношенні до індивідуальности. Цю думку Вассіяна дещо конкретизує М. Сціборський, коли каже:

„...Справжня сила політичного устрою і тих ідей, що в ньому заложені, найкраще унагляднюється в умовах відповідної свободи, — де, при збереженні авторитету влади й її провідної зверхности, забезпечені суспільству необхідні сфери критичного думання, чинної співучасті в державному житті й самовиявлення. У цьому й полягає справжня, глибока ідея правової держави, що, дисциплінуючи

громадянина й підпорядковуючи його загальним цілям, водночас не позбавляє його права лишатися індивідуальністю”.

Ще ширше висвітлює приципову постанову націоналізму до проблеми індивідуальности Є. Онацький:

„Націоналізм, що ставить в основу своєї діяльности добро цілої нації, пам'ятає, що стан цілого залежить од стану складників. І саме тому мусить піклуватися про якнайбільший розвиток індивідуальних прикмет і окремих індивідів, і окремих індивідуалізованих груп. Індивіди, що складають націю, не можуть ніколи сходити на рівень засоби, вони завсіди мають залишатися ціллію, що до якої держава, суспільство в цілому має свої обов'язки... З другого ж боку і індивід має обов'язок жертвувати всім — навіть власним життям — для нації. І тут нема ніякої суперечности. Почуття самопосягати для нації, яке помічається в кращих її членів, лише підкреслює те споріднення індивіда з нацією, при якому індивід, ризикуючи для нації, жертвує собою не для якоїсь чужої відмінної йому істоти, але для того, що є в нього самого найдорожчого, найкращого, найшляхотнішого, найвищого. Бо ідеали нації є його ідеалами, болі нації є його болями, тріумф нації є його тріумфом, — і якщо сильна людина ніколи взагалі не вагається ризикувати життям для осягнення своїх партікулярних ідеалів, то тим менше буде вона вагатися ризикувати своїм життям задля осягнення тих її ідеалів, що поділяють їх разом із нею мільйони споріднених душ.

Індивідуалізм, що має за вихідну точку окрему особу, дивиться на речі лише з точки погляду тої окремої особи, і тим приводить у моралі: до егоїзму (з усіма його утилітаристичними, гедоністичними, макіявелістичними і т. п. варіантами); в політиці — до лібералізму (щоб індивід мав якнайбільшу свободу) і до демократії (щоб ніхто не був більшим за іншого); нарешті до анархії, себто, руйнування всякого державного зв'язку.

Націоналізм, виходячи з цілоти, а не з індивіда, приводить навпаки: в моралі — до жертвенности і самопосягати; в політиці — до справжньої організації, через поєднання індивідів тою ідеєю цілоти. І якщо соціалізм висуває концепцію, де колективові (не нації) надається виключне значення, а індивідуалізм — навпаки — те виключне значення надає індивідам, то націоналізм заперечує крайності одної й другої теорії і твердить, що без нації не може бути зросту індивідуальностей і без розвитку індивідуальностей не може бути зросту нації. Розвиток національної свідомости, що примушує людину час од часу до жертв на користь нації, не лише не суперечить розвиткові індивідуальної свідомости, але навпаки — ця індивідуальна свідомість є конче потрібною для розвитку національної свідомости. Бо лише свідомі індивідуальної своєї гідности індивіди можуть мати й свідомість національної гідности; не дурно писав В. Соловійов, що „головне нещастя Росії полягало в нерозвиненості особистости, себто, в слабкому розвитку колективного, громадського чуття, бо між цими елементами заходять відносини пропорцій-

ности: при зчавленню особистости твориться з людей не суспільність, а отара”.

„Отарність” є найбільшою небезпекою для української людини, що так довго стоїть у сфері розкладових московських впливів. Колективізм, зрівнюючи людей, уодноманітнюючи їх, позбавляє їх почуття людської гідности, а разом з тим і подиву та пошани перед вищевартістю сильніших індивідуальностей. Звідси зворотною психологічною стороною колективізму є байдужість до соціальних зв'язків і соціальних взаємозобов'язань. Людина, пригноблена системою колективізму, схильна в момент знищення зовнішнього примусу, що тяжіє над нею, віддатися „самсобіпанству”, анархії, запереченню всіх форм соціальної дисципліни й ієрархії.

Практично не так небезпечною для нас, але не менше хибною в основі є позиція індивідуалізму в душі штірнерівських скрайностей, що творить культ могутньої особистости, як закінченої досконалости, і тим санкціонує її самоволлю. Життя не знає такої досконалости людського осібня, коли б він міг стати абсолютним зразком і самодостатньою якісною ціллю для свого роду. Життя знає

безконечний шлях удосконалень людини, і в цьому його радість.

Людська спільнота є поєднанням певної кількості індивідів, що знаходять своє діяльне відношення до світу. В цьому життєвому процесі постійно діє закон індивідуації, наслідком чого жадна індивідуальна форма життя не може себе ствердити навіки, але співіснує з іншими й заміняється іншими. З цього випливає висновок:

„Багатство духово-культурного та суспільно-політичного зрізничковання внутрішнього життя нації є закономірним явищем історичного ставання” (Ю. Вассиян. Ідеологічні основи українського націоналізму, „Розбудова Нації”, 1929, ч. 3—4, ст. 67).

З цього цілком логічно виростає толерування різних поглядів у рямцях національної спільноти. Окреслюється ідеал людини, як істоти, що вміє шанувати чужу думку і разом з тим на дає себе порабському упокорювати. Повноцінність людини, розвинена в такому напрямку, готує її до державотворчости. В „Сретичних думках” („Розбудова Нації”, 1931, ч. 3—4, ст. 108) читаємо:

„Самостійність будемо мати тоді, коли кожний з нас у своїх найглибших основах зуміє самостійним (не свавільним) бути. Коли кож-

ний зуміє своє обличчя виявити, не порушуючи правди й обличчя іншого... Коли кожний підлеглий буде сам собою, а не тінню начальника свого. Себто, коли зникнуть п'ятолизи й хами. А далі, коли кожний буде приладнювати себе лише до високої ідеї Соборної й Незалежної Держави Української, а не до тих чи інших загальносвітових тезок, дарма, що вони дуже привабливі, чи ще гірше — до лакомства скороминучого”.

* * *

Вульгаризатори українського націоналізму з особливим захопленням спростачували ідеї провідництва в українському націоналізмі. З їхнього трактування виходило, що провідництво націлене на те, щоб розчавити індивідуальність, перетворити суспільність на казарню з фельдфебелями на чолі. Таке трактування провідництва можна пояснити лише як вираз злоби або повного нерозуміння основ націоналізму. Людина для націоналізму основний факт, основна проблема історії, бо тільки повноцінні особистості прокладають для нації шлях у вічність. Людина виступає в історичнім бутті як творець тих чи інших матеріальних або духових вартостей і як член спільноти, з якою у своїй творчості

співділає. Найяскравішою прикметою індивідуальності є намагання себе виявити і витиснути своєрідність своєї особи на об'єктах діяльності, відбити на оточенні знак своєї духовості. Що обдарованіша і динамічніша особа, що більше ділає вона не в інтересах лише особистих, але й інтересах суспільства, то виразніший слід залишає вона на своєму оточенні. Сила індивідуальності і відданість її суспільно-корисній ідеї тут рішають, і тут не може бути рівності між індивідами. Вони всі в постійнім змаганні за самовиявлення. Спільнота не є механічною збираниною. Від механічного спрягання одиниць результат діяльності далеко не завжди росте пропорційно сумі зведених до купи осіб. Це розкриває промовисто своєрідність індивіду. Він є насамперед якістю, і що більше його якість є неповторно вартісною і неповторно відданою спільноті, то більша його роль в ній.

Різноманітність і індивідуальна різноманітність особистостей — це є суспільства. Найвища духова якість, як особа, підноситься і синтезує в собі різноманітне свого оточення й потягає до чину. Вища

духова особистість визволяє нижчі, перемагаючи їхню недосконалість, дає пррстрім тим якостям, що закладені в індивідуальностях оточення, спрямовує їх на питомений їм шлях. Цим провідництво етично виправдане. За допомогою провідника індивідуум знаходить своє кінцеве особисте волевиявлення у великому загальному.

Свобода людини є вихідною точкою у стосунках між провідником і веденим:

„Хто на правду має владу над людьми, мусить підноситись вище, бо час працює в засаді в користь кожного, хто зрозумів, що бути на все підвладним і пробуджуваним до вищого життя чужим голосом — не є першою чеснотою чоловіка. Не слід також забувати, що провід людьми є рівночасно для них навчанням, хотіти більше свободи, ніж її дає добровільний послух, власне тої свободи, що родиться з особистого духового чину” (Ю. Васисян. Ідеологічні основи українського націоналізму, „Розбудова Нації”, 1929, ч. 3—4, ст. 76).

* * *

Націоналізмові чуже розуміння індивідуальності як суми прикмет лише інтелекту. Підкреслюючи в історичному процесі роль волі, інтуїції, віри і разом з тим розуму, націоналізм вбачає в людині резервуар всіх цих властивостей, що

сполучені в психологічну цілість. Це і є характер, те, що дається до розвитку й перебудови через зусилля волевого фактора в процесі життєвої дії. Постійна готовність до дії, постійне об'єктивування себе в оточенні є невідмінна властивість сильного характеру.

„Характер не можна вивчити з книжок, наче тригонометричні формулки, ані автоматично отримати його з докторським дипломом чи графським титулом. Характер плекається, подобно як плекається його компоненти: чесність відвагу, витривалість, лицарськість, правдомовність, солідність, особисту й національну гідність тощо. Плекається його й під селянською стріхою, в касарні, в школі, в церкві, в спортовім товаристві, в становій чи політичній організації; плекається всюди там, де мають місце суспільні зв'язки, почавши від найменшої суспільної клітини — родини, аж до найбільших суспільних скупчень” (В. М[артинець]. За будучність нації, „Розбудова Нації”, 1934, ч. 7—8, ст. 155).

Людина, як ми вже зазначали, є і основною проблемою, і основним чинником історії у прокладанні шляхів для нації. І тому причин нашої бездержавності треба шукати передусім в недоліках українського характеру. Минуле з часів Князівської України — Руси знало роздвоєність психіки тої спільноти, що

ще допіру окреслювалась у первісну форму національності. Прикмети активних воявників і організаторів, дружинників-скандинавів, зустрічалися із психікою тубільців-хліборобів. Синтеза здійснювалась в єдиному національному типі. Але перш, ніж завершилося формування монолітного українського характеру, на долю йому випало зіткнутися з такими труднощами, що зруйнували осяги психічної синтези: навали азійських орд знищили державний організм України. Боротьба з навалами, зі зйманцями постійно виснажувала пробоевіший елемент і закріпляла стан душевної пасивності українця. Передчасно заскочений зовнішніми ударами, український характер історично не витримав. На довгі століття характеристичною для української історії залишалася безобличність характеру, аморфність. Не в тому розумінні, що українській людині бракувало внутрішнього змісту, навпаки, зміст був багатий, але пасивно-ліричний. Він складався в напрямку естетично-інтимної гармонійності. Йому бракувало форми під тим оглядом, що недоставало експансивності, він був позначений

мрійністю, душевною заколисаністю, на яких ніби поставив своє тавро дрімучий спокій пралісу і сонна змора цілинного степу. Відчуття цієї специфіки українського характеру викликало у Маланюка розпачливий крик відчаю, порівнення України зі степовою бранкою, що стає здобиччю кожного сильного. А у „вісниківця” Змунчилло породило пластичні, але й сарказмом напоєні рядки національного самобичування із характеристичним гоголівським мотто: „Гірким моїм сміхом посміюся”:

Обабіч шляху із варяг у греки
Ще й досі живуть ні варяги, ні греки,
А так собі — еманція, гра,
Дрижить протоплазмою без ядра.
І скільки не пружили і не палили,
Тільки йойкало товсте тіло,
Тільки переповзало завжди
Сюдою туди, а тудою — сюди.

В боротьбі за свою істотність національний організм у ст. ХУІ—ХУІІ дав іще раз доказ своєї живучості, вилонивши зі себе покоління лицарів січового братства. Активізм боротьби і організаційний хист створили козацьку державу. Але і на цей раз у провідній верстві українського народу не ствердилися, не кристалізувалися позитивні риси харак-

теру, що забезпечують стан національного посідання. Хмельниччина була кульмінаційною точкою в піднесенні українських характерів. Осягнено було державну незалежність і визволення з-під влади чужовірців. На більше у провідної верстви, попри блискучі спроби, не вистачило духової снаги. Історична спадщина попередніх віків не дала наснаження на дальші й вищі пориваючі цілі. Почалося „лакомство нещасне”, а в парі з цим і зрада своїх національних позицій і навіть цілей: „Неволя, та й неволя, що триває сотки років, ніяк не творить сприяючих можливостей для плекання характерів. Не було вийнятком і наше поневолення. Все, що піднеслося понад масу, або відрікалося її й, покидаючи її на духову й матеріальну нужду, приставало до чужих, та й ще ворожих народів, — або, коли й не денаціоналізувалося мовно, то денаціоналізувалося ідейно, ставши носіями чужих (державних чи інтернаціональних) ідей”. Безхарактерність стала типовим явищем на українським національним ґрунті.

Революція 1917—20 р.р. носила всі ознаки пробудження народнього тіла до

державного життя. Вітальні сили пробудилися з незвичайною силою і зраджували могутність національного організму, що бурхливо виявив протест супроти всіх форм поневолення. Але не було вироблених характерів, що здатні були б вилонити могутньо власну національну ідею в яскравій формі, організувати, дисциплінувати масу й повести її за собою. Українська соціалістична й соціалізуюча інтелігенція, вихована в дискусіях, душевним самокопирсанні, ідеалізації „мужичка” і скепсисі, не бачачи перед собою „свідомих громадян” відповідно до приписів раціоналізму, а лише могутні хвилі розбурханої стихії, розгубилася і не знайшла приступу до народніх мас.

Дуже важливим і влучним спостереженням націоналістів є те, що большевізм в 1917 році на Україні не мав ні більше людських сил, ні більшого духового закорінення в народніх масах, як ідея української самостійної держави. Але большевики в короткий проміжок часу зробили все, щоб із незвичайною силою піднести свою ідею і організувати навколо неї сили, тоді коли чільні діячі

українського партійництва ще за кілька днів до початку українсько-московської війни на сторінках „Робітничої газети” характеризували ідею самостійної державности, як буржуазну і непотрібну українському народові.

З огляду на український історичний досвід проблема плекання характеру висувається, як величезної ваги проблема, в розв'язанні якої нація на протязі цілих поколінь здаватиме свій історичний іспит. Завданню вихови характерів націоналізм має віддати головні зусилля так у площині теоретичного висвітлення цього завдання, як і практичного його здійснення.

Наявність характеру — це насамперед наявність постійного бажання творити й перемагати найважчі перешкоди, приносити мужньо найважчі жертви і стояти твердо на засадах національної моралі. Не нарікати на об'єктивні фактори, а постійно шукати способу перемогти їх. Уміти витривати, а зазнавши неуспіху ще і ще раз за разом знову підноситись до чину. Ненастанно підносити в собі працездатність і розширювати свої духові обрії, бути завжди послідовним.

Уміти відповісти „ні!”, коли від тебе вимагається сказати речі, противні твоїм переконанням чи твоїй гідності.

В протиставленні до покоління, вихованого в душі раціоналістичного скепсису, „потрібні нові характеристики, які знають, чого хочуть і які не мали б нічого з тої сентиментально-пацифістичної, інтернаціонально-невільничої психіки бувших людей” („Розбудова Нації”, 1934, ч. 7—8, ст. 157).

Український націоналізм підносить широко закреслений цілісний образ ідеалу позитивної української людини. Глибоке переконання, що тільки ця людина в силі буде надхнути національний організм повнокровним відродженням, приводить поетів-націоналістів до скрісталізування чітких образів людей нового покоління. Ці образи при деякій своїй літературній умовності, дають все таки відчуття грядучого і відображають напружене чекання його:

Бачу їх — високих і русявих,
Зовсім інших, не таких, як ми, —
Пристрасників висоти і слави,
Ненавистників тюрми і тьми.
Ось їх стислі руки, ясні лица,
Голос неблаганний, як наказ,

В гострім зорі зимно-синя криця —
Вірний щит від болю і образ.
Спадкості бою, бурі діти!
Загримить ще раз така пора —
Сміливо могили перейдіте,
Коли треба, розтопчїть наш прах.

(С. Маланюк, Ода до прийдешнього)

Як би ми не виточнювали теоретичних постулатів формування нової людини під омофором українського націоналізму, ми не вичерпаємо предмету, якщо не скажемо, що воно відбувається в особливій атмосфері піднесення, постійних і глибоких душевних зворушень, переростає в течію особливого психічного стану, що його треба окреслити, як стан напняття, ідейний фанатизм.

Наші противники можуть радіти: відкривається широке поле для їхньої демагогії, для прив'язування націоналістичного руху до „темного середньовіччя”. Для тих же, хто хотів би вникнути в суть явища, скажемо, що цей фанатизм в духово найслабших націоналістичних елементах криє у собі певні небезпеки засліпленості і догматизування, але у сильніших є він виразом духової могутності, що не мириться з примітивізмом, плиткістю і мілкістю людської душі. Сильним і гордим властиве фанатичне

відстоювання і переводження з повним самозреченням тих ідей, що стали історично незаперечними, безсумнівними вартостями доби, хоч і яку б велику напругу не довелось би вкладати в їх переводження. Фанатизм українських націоналістів лежить у площині духової відповідальності за розбудову, збагачення ідейного світу, що є на потребу нації. Нинішній фанатизм створює ґрунт, на якому має вирости грандіозна повнота розвитку нації.

Ми вже зазначали, що „Розбудова Нації” підносила на своїх сторінках ідею толерантності до чужої думки і підкреслювала, що в основі людського життя лежить постійно змагання до духово різноякісного.

Такий підхід властивий кожному духово розвиненому націоналістичному „фанатикові”. Визнаючи за відмінною духовою вартістю право на існування, він фанатично стремітиме перемогти її не шляхом деструктивної непримиренності, а лише прагненням осягнути вищу духову досконалість, перед якою чужа правда змушена буде поступитися. Але він знає, що це змагання з против-

ною істиною може збагатити його, бо розкриє йому такі сторони дійсности, яких він не помітив би і не урахував би без зудару з противною стороною.

Колись Бенжамен Констан висловився: „Думка людини є найсвятіша її власність, будь то правдива чи помилкова”. Націоналістичний фанатик ніколи не охоронятиме існування чужої помилкової думки. А якщо ця помилковість спрямована на скріплення чужого панування над українською нацією, якщо ця думка підсилює в українстві чужинні агентурні сили, то націоналіст поборюватиме таку думку всіма доступними йому способами. Поборюватиме во ім'я найбільшого для кожного українця. Во ім'я того, щоб національне життя, не захаращене куколем, колосилось і цвіло всіма злаками і всіма квітами, які тільки дав Бог націям на землі.

Фанатично це? Не пасує з „сучасними вогнями” раціоналізму? Хай і так. Націоналізм не шукає припасовування.

Дехто з наших противників намагається трактувати боротьбу націоналізму за характер, як примітивізування духовости.

Дуже поширеним є погляд, ніби націоналізм недооцінює ролю інтелігентности. Погляд цей є цілком хибним. Насправді в націоналізмі маємо лише ґрунтовну переоцінку поняття інтелігентности і підвищення вимог до інтелігента.

„Є безсумнівним фактом, — пише Райгородський (Вікул), — що зріст цивілізації не тільки підносить життєвий рівень суспільства, але також продовжує пересічний вік людського життя й збільшує творчу активність нервової системи людини. Приклади великих європейських народів свідчать, що розвиток цивілізації сприяє зросту волевого напруження та інтелектуальної здатности. Якраз інтелігенція людини полягає в здатності до волевого й розумового поготівля. Це поготівля досягається вправами: активізацією душевної чинности й плеканням її витривалості напружености. Справжня духовна інтелігенція передумовлена високо розвиненим внутрішнім ідеалом людини. Виразами розвиненого ідеального світу людини є: її постійне душевне напруження, постійне душевне стремління невпинно йти вперед, творчий неспокій — незадоволення досягненим і бажання більших досягнень та, нарешті, прагнення виявити щось собі властивого” (М. Райгородський, *Інтелігенція та інтелігентщина*, „Розбудова Нації”, 1934, ч. 7—8, ст. 169).

Кращі прикмети європейської інтелігентности в меншій мірі властиві україн-

ській інтелігенції, як Західній Європі. У нас духовна примітивність часто сполучається навіть із переінтелектуалізованістю: брак інтересу до ширшої проблематики, брак синтетичного підходу до життя, брак рівноваги між волею і логосом, психіка спеціального служіння чужим — ось прикмети великої частини українських інтелігентів:

„... Суспільною функцією інтелігенції є — продавати своє знання. В нашому дотеперішньому житті діялося це здебільша, мовляв, за прислів'ям — „скачи, враже, як пан каже”. Завше залежна від якогонебудь „пана”, наша інтелігенція активну й одверту боротьбу з „паном” оминала, а старалася забезпечити ласкою з боку „пана”. Для найбільшої частини сучасної нашої інтелігенції й надалі найбільшою життєвою турботою залишається... справа посади” (Там же, ст. 171).

Доказом елементарности духового світу нашої інтелігенції вважає Райгородський те, що серед неї найбільшої уваги здобували, і то не лише в літературі, а й у житті, комедія, а ще більше водевіль і мелодрама. Внутрішньо-драматичний напружений розріст людської індивідуальности, осягнення духової величчя через боротьбу, через трагічні ситуації, не тішилися увагою.

Проблеми характеру українського інтелігента торкнулася також Олена Теліга у своїй прекрасній статті „Партачі життя”. Вона констатує, що в освіченій верстві українства міцно загіздилася духовна розпуста, при якій людина, цілковито усвідомлюючи вартісність і непроминальне творче значення тої чи іншої ідеї, пальцем не ворухне, щоб допомогти її здійсненню, коли свідомо, що це зв'язане з будь-яким ризиком чи з потребою відмовитися від якихось вигід. Більше того, партач життя, такий інтелігент, з холодною розрахованістю калькуватиме, на чий бік стати, і пильнуватиме, щоб не помилитися і бути в даний момент з тим, хто при владі й могутності.

„Вони, як соняшники, хилять свої голови то в один, то в другий бік, залежно від того, в який саме бік падає сонце загальної opinіo чи чийогось успіху і де саме можна витягнути максимум матеріальної користи для себе. Під час бурі, під час боротьби, під час гострого напруження двох сторін, коли невідомо, кого чекає перемога, вони нездецидовано плутаються між одними й другими, кажучи компліменти то одним, то другим, готові стати кожної хвилини при боці все одно якого переможця, помагаючи йому лише в його останньому ударі,

щоб цим дешевим коштом купити собі право бути пізніше в перших рядах коло нього.

І в той час, коли переможці, поконавши воюючого, відразу ж рвуться до нової боротьби з живим, це власне вони ще довго дотоптують своїми чобітками покonanого противника, щоб крутнути закаблуком вже не його трупі — і глибоким версальським поклоном схилитися перед новим сходячим сонцем” (О. Теліга, Партачі життя, „Прапори духа”. В-во „Сурма”, 1947, ст. 87—88).

Нова інтелігенція, з оновленим світовідчуженням виростає з народних надрів у процесі визвольної боротьби. А для того, щоб це сталося, треба підкреслювати конечність знання, науки для кожного, хто стремить виробити з себе людину всебічно повноцінну.

Ряди великого революційно-політичного руху зовсім не повинні складатися з численних шановних професорів, — твердить Я. Оршан у книжці „Де стоїмо?”. Але хто приєднався до лав руху, завданням того є ненастанно вдосконалювати себе під усіма оглядами, — і з особливим притиском зазначає він, — вчитися, набувати знання, розвивати свою інтелігентність. Вага знання у творенні повноцінної молодшої людини підноситься також у статті „За душу мо-

лоді” („Розбудова Нації”, 1932, ч. 9—10). Автор закликає молодь вчитися із завзяттям, фанатизмом, витривалістю, бо що, приміром, вартий ославлений „російський пролетаріят” без розуму Леніна і чого варта хоч би й яка маса вояків супроти розуму, що винайшов отруйні бойові гази?

У світлі цих міркувань ясно, що закиди супроти націоналізму, як теорії, що легковажить ролю науки і знання, є безпідставні.

Націоналізм розгорнув широку програму перетворення української людини. Сціборський назвав це програмою психічної революції („Розбудова Нації”, 1932, УІІ-УІІІ, ст. 167). Програма ця мало надається до перероблення характерів уже усталених, пристосованих до жалюгідних умов української дійсності. Програма мала здійснюватися з орієнтацією на молодь. І не даремно в тридцятих роках яскраво і драстично постала проблема батьків і дітей, яка довго не сходила зі шпальтів періодичних видань.

Середником перебудови мала стати організація. Дехто називав її орденом, але завжди з виразними застереженнями,

що орденський характер її мав би виявлятися в підвищених морально-духових вимогах, але не в обмеженні її зв'язків з оточенням, з масами. Особи, приналежні до організації, мають бути щільно зв'язані з ідейним світом, що його підносить націоналістична теорія. Але не має бути це самим теоретизуванням. В основі принципу добору повинно лежати „ніщо інше, як тільки психічно-волеве наставлення проти займанця. Ніякі інші прикмети духа і тіла, хоч би вони самі по собі були надзвичайні, не можуть заступити чи зрівноважити цього психічно-волевого наставлення. Ніяка спеціалізація для руху не може йти коштом його” („Розбудова Нації”, 1932, ч. 5—6, ст. 108—109).

І тут лежить відмінність принципу організації, як її мислить націоналізм, від партії. До партії можна належати, поділяючи її програму. Момент інтелектуальної настави є вирішальним у приналежності до партії. Організація вимагає від людини більшого. Насамперед вітальної сили, яка всім своїм еством була б спрямована супроти займанця. Цей сталий порив до бою і до чину не

може бути сліпий, має бути підбудований суцільним націоналістичним розумінням життя. А вже з цього розуміння випливає і додержування націоналістичної програми.

Отже, не всякий, що визнає правильність програми і дає згоду вступити до націоналістичної організації, може бути її членом. Для вступу потрібно, щоб він мав певні дані, певні потенції:

„Щодо складу організації, то тут треба застосувати принцип якості. Організація має складатися з одиниць націоналістично скристалізованих і творчих; 1000 непевних і ідеологічно сумнівних одиниць не замінять одного непохитного націоналіста”.

— каже В. Мартинець незадовго перед заснуванням ОУН у статті „Замітки для майбутньої Конференції Українських Націоналістів” („Національна Думка”, 1927, ч. 9—10).

„Ніщо не повинно бути більш чужим, — продовжував він, — як побоювання, що організація буде нечисленна й тому нежиттєздатна. Нехай буде членів тільки 300, нехай буде тільки 100; навіть 60 не є на початок замало. Великих ідей не починали реалізувати мільйони, але одиниці...”

Завдання організації, на думку Мартинця:

„Бути школою для майбутніх провідників, а що більше — виховувати собі своїх майбутніх членів. Не берімося відразу за організацію й виховання широких мас. Наперед зорганізуємо і виховаймо самих себе: виховаймо добрих провідників, на яких маси ще пождуть, а не берімося до „виховання” „мас” людьми, що в першій мірі самі потребують виховання. У нас кожний неук забирається до „виховання” цілої нації. Першим завданням націоналістичної організації буде самовиховання. Другою й дальшою буде виховання інших”.

В цих словах ніби передчувалася небезпека, що звисала над націоналізмом: переоцінення молоддю своїх сил. Знаємо, що ці передчущання не були безпідставними. Частина націоналістичної молоді не витримала іспиту й, переоцінивши власні сили, взялася за такі завдання, які були їй не під силу, тоді як додержання скромності, самовиховання, вироблення повного, гармонійного характеру, а не „характерности” в душі Донцова, дали б їй змогу вирости справді до великих державницьких чинів.

Вже перед творенням ОУН відчувалося, що з духом донцовщини треба зводити бої, ще тільки приступаючи до творення стилю організаційної праці.

„Максимальна творчість кожного члена — це умова творчості організації, — писав В. Мартинець. — Це не активність, що обмежується „робленням руху” і великого крику та що зводиться до пустого баламутства й політиканства, а саме творчість, отже творення матеріальних і духових цінностей, творення власного національного змісту... Позитивні завдання, що їх має виконати націоналістична організація, вимагають еволюційної, довгої й творчої праці, вимагають витримки й упертості. Тільки повертання всього догори ногами потребує короткого часу. Однак націоналістична організація має зробити цьому повертанням кінець; вона має покінути з періодом анархії й негачії”.

Однак все таки негативізм донцовщини на данім історичнім відтинку переважив. Не переміг. Він не може перемогти, як не може перемогти руїна конструктивну розбудову в національному організмі. Але він часово переважив, бо на його боці інерція вікового політичного примітивізму, виробленого нашою бездержавністю.

Справжня націоналістична ідея дала лише перші свої позитивні чинні вияви. Перед нею майбутнє. Та проте слід з усією силою підкреслити, що програма перебудови української людини вже

увійшла в чинність і вже дала перші історично визначні наслідки.

Це насамперед треба сказати про Західньо-Українські Землі, насамперед про Галичину, де український націоналізм мав змогу виявити себе куди ширше, ніж на Наддніпрянщині. В Галичині він внирився в народні маси, опанував їх і протягом трьох десятиліть — від виникнення УВО до другої світової війни істотно змінив характер української людини.

Ще в 1911 році у брошурі „Наша політика” Грушевський так окреслював ментальність галичан:

„... даремно шукали б ми чи в старшій історії Галичини, чи в новішому житті її сміливого злету „в сферу неможливого” — відважних безоглядних виступів, серйозного ризикування для досягнення своїх плянів і мрій. Сміливих поривів, безоглядної відваги не видно в тутешнім життю... „Рождений для повзання літати не може”... В галицькім українці нема нічого революційного. Його героїзм пасивної натури. Галицький тип — се „хитрий Панько”, клясично описаний Мартовичем. Він буде братися на всякі способи, щоб сповнити свій громадський чи національний обов'язок; знесе всяку поневіру; пролізе коминном, коли не пустять дверима; але відповісти активним опором — він не зможе”.

Від часу, коли були сказані ці слова, виховалося тільки два нових покоління, але як же різко змінилася в них ментальність галицького українця. Скільки революційного запалу й активності виявив він протягом останніх десятиліть! Початки цього переродження слід зв'язувати ще з настроями й переживаннями напередодні війни 1914 року, далі з гартуванням національного духу в лавах Усусусів, але на широку скалю перелам стався головно завдяки виховному діянню націоналізму.

Тепер перед націоналізмом завдання поглиблення й поширення свого впливу на перебудову психіки українця. Поглиблення — це значить збагачення активізму розбудованим внутрішнім ідеалом життя. Поширення — це значить розпросторення психіки національного активізму на всі українські терени. Завдання куди більше від того, що вже dokonane. Для його звершення потрібне внутрішнє скріплення націоналістичного середовища.

Значна частина передового націоналістичного активу згинула в напружений період 1941—44 р.р. Частина змагається

й зараз у нерівній боротьбі на Україні. На еміграції натомість в націоналістичному середовищі поруч людей вироблених і загартованих помічаємо й тип людини, що підпала рецидивові паціфістично-демо-раціоналістичного духового комплексу. Поява пасивного елемента в націоналістичних лавах є сьогодні сумною дійсністю і найбільшою загрозою для його майбутнього.

* *

Не всі можуть бути героями. Але атмосфера героїчного віє над новітнім українством.

Героїзм незручно виміряти відсотками. Та думка про відсотки приходить якось несамохіть. Яка висока в нашій національній масиві вага великих героїв з іменами і героїв безіменних, що віддали себе, душу й тіло, за свою національну свободу в останніх десятиліттях! Це свідчить, що ми вступили у різко відмінну від попередньої добу націоналізму.

Ольжич підкреслив, що сучасний героїзм українства почасти є підставою, почасти ж результатом розвитку українського націоналізму:

„...коли світова війна пробила 12 годину визволення, Україна встала догола окрадена своїми вченими синами з народнього ідеалу, державної думки і самої національної гідності... У 1917 рік вступила українська нація сліпим і глухим дітям.

І першим світлом, що протягло її більма, були пожари її сел, першим звуком, що дійшов до свідомости — рев гармат бомбардованої столиці.

І що глибший був упадок, то рвучкіший порив угору. Зорсім інтуїтивно збагнули правду здорові народні маси та юна, ще не діткнена соціалістичними ідеями, здебільшого гімназійна молодь. До них перейшов ідейний провід українською революцією, тоді як фактичний зберігала соціалістична інтелігенція, якої лише частина пробувала поспівати за духом подій...

Вождем української революції став незаний вояк, „вільний козак” — з Шевченкових земляків, гімназист-просвітянин у довгій солдатській шинелі, нарешті старшина регулярної української армії, що йшов у зимові походи і зривав себе гранатою під Базаром. Ті люди, що їм відібрано ідею нації, пошану до традиції і безоглядність національно-морального імперативу, зуміли знайти в собі стільки відчуття правди, любови й героїзму, що створили сліпучу легенду, яка народила нову Україну”.

Національна революція залишила міт героїчного змагу. Завданням націоналізму стало перетворити героїчний порив

у героїчний стиль життя. І націоналізм робив це не лише методами емоційної вихови своїх послідовників, але і шляхом глибшого усвідомлення природи героїчного та його ролі у відродженні людської цивілізації.

Колискою європейської духовости були Еллада і Рим. Сила окцидентального духу виростала з мітів про титанів, що стояли на сторожі великої правди, з відчуття краси і життєвої невідмінности трагізму (міт про Прометея), з героїчної моралі. Звідти вийшло все велике і історично тривале на цілі тисячоліття. Епоха раціоналізму хоч і призвела європейські цивілізації до інтелектуальної і технічної могутности, але своїм скепсисом, культивуванням матеріалістичного розуміння життя, зважуванням усіх духових вартостей через критерій їх „розумности”, допровадила до моральної мізерії. Цим поставлено на порядок денний проблему життя чи смерти європейської культури.

Відродження може прийти там, де повстають великі пориви, велика віра. В нинішніх умовах джерелом відродження європейської духовости має

стати українство, що з силою проявляє в собі динамічні первні, вибухові джерела національної революції, що перманентно триває. Українська нація має кривавий пориваючий міт свого відродження, що в муках народжує нове майбутнє. Вулканічні вибухи українського Везувія творять нових активних людей, що повинні в героїчному напруженні стреміти бути повнішими, змістовнішими людьми, ніж теперішнє зблякле покоління європейців.

Саме українство в запалі свого змагу на краю прірви, змагу, що так нагадує боротьбу старогрецьких титанів, спроможне відчувати красу героїзму грецькоримського світу і відродити його в нових обставинах і по-новому. І звідси неоклясицизм Ольжича в поезії. Звідси стремління Маланюкове збагатити українську людину відчуттям шляхетної краси давньоримської мужності.

Щоб не пісні — струмок музичних сліз,
Не шал хвилиний, чину недокровність,
Напруженість, суцільність, важкість, повність
Та бронза й сталь — на тиск і переріз

Щоб власний Рим кордоном вперізав
І — поруч Лаври — станув Капітолій.

Україна від правіку в колі європейської цивілізації. І тому звернення до первісних творчих джерел європейської цивілізації знайде в успадкованих глибинах української психіки відгук і зміцнить те героїчне, що росте з вимоги сьогоденного революційного чину.

Наївну мітичну добу українського праминулого, коли в одній живій синтезі зростали земля, люди і боги, вже не відродити. Але відтворюючи суцільний духовий образ української праісторії, можна „емоційно пережити власну древність” (Марченко), естетично відчувати багатство духової гармонії нашого колишнього і в цьому знайти стимули для освітленої внутрішнім історичним інстинктом, гармонійної нової світоглядної синтези, в центрі якої стояв би героїчний підхід до життя. Звідси в журналі „Пробоем” постійне і стаłe звернення до української стародавньої мітології, до легенди, колядки, до відтворення внутрішнього психологічного змісту української старої звичаєвості, до „княжої емалі”, тобто відновлення в живій уяві образу мужньої цнотливості часів Київської княжої Русі-України.

В основі націоналістичного підходу до життя лежить розуміння його героїчної трагічності. „Без героїв і святих неможливе людське життя, ані моральний і суспільний поступ його”, — пише Д. Андрієвський. В іншому місці він каже:

„Життя жорстоке, сильне, владне й прекрасне. Не серед супокою й добробуту, не через упокорення і самообмеження, тільки через бурі й муки самопожертви й підбій, великий гін і глибокі упадки родиться Велике”.

А Райгородський ніби продовжує:

„Трагічність людської долі є найглибшою рисою людського життя. Трагіка взагалі викликає в одиниць і серед мас найглибші та найтриваліші переживання. Не янгол з оливовою галузкою стереже кожного нашого кроку, але архангел з вогневим мечем. Хибний крок і життя в небезпеці: для кожної одиниці, скрізь, завше... Хто для своєї ідеї ставить свідомо себе перед такою небезпекою, той впливає на своїх послідовників і без перекопувань. Героям, апостолам і пророкам — без особистої трагіки в їх житті, бракувало б того, що є в силі поривати маси без доказів та викладів про вартість їх учень. Найміцніше може захоплювати та ідея, що підносить її прихильників понад земні турботи, ідея, яка примушує її носіїв нехтувати навіть найбільш скрайньою небезпекою для людини — смертю... „Смертю — смерть поправ”, — каже християнський заповіт. Це й є найбільша перемога людини над усім змінливим, переходовим і тимчасовим

на шляху до останньої мети. Але, щоби захоплювати справді всеціло, ідея останньої перемоги мусить виходити з привабливого оптимізму” („Розбудова Нації”, 1933, ч. 1—2, ст. 17).

Визволення народу є своєрідним „чудом”, бо спирається насамперед на таємниці великих психологічних переворотів у масах. Розгортати і закріпляти ці психологічні перевороти покликані герої. Це вони роблять тим шляхом, що істотно переживають до останніх висновків дійсність свого народу, науку боротьби й чину, виведену з тої дійсності, власним життям стверджують. Герої не знають компромісів між вимогами ідеалу і вигодою. Прикладом ніколи недосягненого для людини, отже абсолютного героїзму, тобто божеської святости, є Христос:

„цікаво подумати: що було б, якби Пилат, замість засудження, охоронив Христа від небезпек і дав йому почесне та впливове місце... аби цим зміцнити римсько-державницьку думку? Та що було б, якби Христос (в чистих сподіваннях знайдення сталої й безпечно-вигідної трибуни для голошення свого вчення) — таку можливість не зігнував? Або якби цісар Тиберій покликав Христа до Риму, — даючи йому широкі можливості легального проповідування нової віри...? Думаємо (а читає не силкуємо з нами погодитися), що на-коли б так справді було (справа не з незроб-

ленню римлянами такої пропозиції, ба, хто знає, як у дійсності там було, але справа в безмежній, божеській ідейності Христа — Людини, яка шукала — за свідощами Євангелія — перешкод і утисків, а не оминала їх за ціну поміркованого погодження нової віри й науки з пануючим ладом), — то ми, сучасники, не вважали б себе християнами, не мали би ми найдосконалішої з-поміж інших християнську релігію та не мали б, як вірні християни, свого Христа — Бога. Відкриттям свого вчення Христос, безперечно, міг оминати своє розп'яття на хресті. Угодю з політичною владою міг він напевно знайти собі підтримку з боку римських здобувців. Компромісовою поведінкою супроти могутніх і небезпечних фарисеїв міг він досягнути значних „реальних“... „здобутків“ не тільки для себе самого, але й для своїх — всіма тоді кривджених послідовників. Що справді було б, якби Христос так зробив? Від людей годі вимагати, щоб вони наслідували божеське поступовання Христа. Проте й люди часто стоять перед подібними можливостями, як оці вищенаведені”.

Суть поданої тут думки Райгородського дуже глибока. Він підкреслює, що в ґрунті християнізму, а з тим і європейської християнської культури, лежить вичуття героїчності і прагнення до ідеальних висот героїзму.

Перебираючи в свої руки прапор героїки європейського духу, український

націоналізм разом з тим спирав себе на мужніх підвалинах християнізму.

Ольжич накликає до висунення „надлюдських норм” героїзму. Удосконалюючи свій ідеал в свідомості і дбаючи послідовно про перетворення його в чин, людина має можливість постійного індивідуального зросту такі широкі, яких не в силі дати ніякий інший світогляд.

Але націоналістам ідеться не тільки про індивідуальний героїзм. Ідеться про те, щоб надати нашій епосі героїчне звучання, про створення героїчної концепції життя і здійснення її в побуті й культурі. Героїзування життя має торкнутися всіх його сфер: етики, науки, мистецтва. Якщо в етиці мають відновитися вимоги кришталевої чистоти людини, то в науці розкриється значення іраціональних вольово-психічних, етичних рушіїв суспільности, а мистецтво пориватиме до героїчного життя, розкриє його напругу і красу, висловить національні глибини духу. Немає чого боятися однобічності. В кожную велику епоху духовна творчість має свій виразний стрижень, навколо якого вирує все багатство часткових відтінків і варіацій.

І саме в творенні нової універсальної цивілізації героїчного стилю бачать місію націоналізму **Николишин, Ольжич**.

„Нова історія знає різні месіанізми, — пише **Ольжич**. — Містично-жалісний польського народу і слов'янофільсько-спекулятивний московського. Україна не претендує ні на викуплення чиїхось гріхів, ні на ловлення **рибки** в каламутній воді „визволення народів Східної Європи”. Вона не виписує на своєму прапорі звільнення з московської керми дрібних націй, хоч до того її боротьба для багатьох з них об'єктивно приведе. Це було б зниження її покликання. Цінніший є не дар, а приклад. Бо вартісна є досконалість, а не посідання. В цьому моральна велич української місії, що вона не претендує на обдаровування народів Східної Європи чи світу **данаїськими** дарами, що, створені героями, **закріплюють** за обдаровуваними їх духову меншеварність, а на пірвання націй до героїчного життя. Бо міжнародне життя **український** націоналізм мислить як невинне **змагання**, що єдине забезпечує здоров'я і **духову** досконалість кожного народу”.

Нова універсалістична система **щойно** залочаткована. Справа сучасного і **наступного** покоління націоналістів **розвивати** її. Але перші краєкутні камені **покладені** міцно. Монолітність **відчувається** в тому, що основоположники **героїчної** духовости говорили про **готовість до** героїчної смерті і не **завагались** героїчно

вмерти, коли прийшлося ствердити **слово** чином. І тому їхнє слово **сприймається**, як повний вираз їхньої істоти і має **велитенську** сугестивну силу.

Незадовго до своєї смерті під час експропріації в Городку Ягайлонським **молодий** юнак **З. Коссака** писав:

„Щастям треба назвати існуючий стан історії змагань української нації, коли холодна калькуляція й меркантильний патріотизм **уступив** місце героїським **зусиллям**”.

Отже, **З. Коссака**, рядовик-націоналіст зі свідомістю героїчної радості **ішов** назустріч усім смертельним **небезпекам**. Ще **яскравіше** виявилася ця риса у **Ольжича**. Це він „**носив** життя **наопашки** на **однім** плечі”. Це він хотів „**жити** **повно**, **широко**” і **урвати** життя, „**як спіл**”.

Урочисто і **зворушливо** **звучить** **лицарська** молитва:

Не світлий спокій дорогих **глибин**
Прозорої і чистої науки,
На золоті надхнення орхідеї,
З ласкавости незмірної своєї
Пошли мені, **молюся**, дар один:
В ім'я **Ті** прийняти **мужньо** муки
І в **грізні** дні залізної **розплати** —
В шинелі **сірій** **вмерти** від **гранати**.

Поетові **довелося** **вмерти** не в **запалі** **бою**, а у **страшних** **тортурах**. **Знаємо**, що **й** **цей** **найважчий** **страдницький** **іспит**

він витримував незламно. Люди типу Ольжича розпалюють до містичного горіння зорю визвольного українського міту. Така свідомість і така сліпучо яскрава жертва творить підвалини титанічного.

Колись, як козаків садовили на паль, вони жартували. Це була моторошна свідомість затишності. З неї родилися цілі бурі, які потрясли Схід Європи.

Тепер в націоналізмі повторюється щось аналогічне, тільки сила аналітичної свідомості і її витривалості тепер сильніша. І влучно висловився публіцист, коли зауважив, що бемежність ненависті з боку ворогів саме до українського націоналізму свідчить, що бабуністорія затіває в майбутньому з українським націоналізмом щось незвичайне.